

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра практичної та клінічної психології

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Вплив психотипу на формування особистості психолога»

«The influence of psychotype on the formation of a psychologist's personality»

Виконала: здобувачка заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія

Освітня програма «Психологія»

Шапіро Людмила Володимирівна

Керівник: к.психол.н., доц. Юнг Н.В. _____

Рецензент: к.психол.н., доц. каф.

загальної та диференціальної психології

Державного закладу

«Південноукраїнський Національний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського» Ульянова Т.Ю.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ . ____ . 2024р.

Завідувач кафедри

підпис

Литвиненко О.Д.

(ППП)

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол № ____ від ____ . ____ . 2024р.

Оцінка _____ / _____ /

(за національною шкалою/шкалою ECTS/бали)

Голова ЕК _____

підпис

(ППП)

Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА.....	7
1.1. Теоретичні основи дослідження особистості у психології.....	7
1.2. Аналіз формування особистості психолога.....	16
1.3. Аналітичний огляд впливу психотипу на формування особистості психолога.....	26
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА.....	38
2.1 Організація емпіричного дослідження	38
2.2. Методи діагностики індивідуально-типологічних характеристик особистості.....	39
2.3. Методи діагностики професійно важливих якостей особистості психолога.....	43
2.4. Характеристика методичного інструментарію емпіричного дослідження.....	46
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА.....	51
3.1. Дослідження індивідуально-типологічних показників та професійно важливих якостей особистості психолога.....	51
3.2. Методи розвитку професійно важливих якостей особистості психолога.....	60
3.3. Рекомендації по розвитку професійно важливих якостей особистості психолога.....	67
Висновки до розділу 3.....	72

ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТОНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	78
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Професія психолога відноситься до допомагаючих професій у категорії «людина-людина» і є однією з найбільш затребуваних на сучасному ринку праці. В широкому розумінні психолог – це фахівець у сфері психологічного здоров'я. Внаслідок цього до особистості психолога повинні пред'являтися певні вимоги, які забезпечуватимуть ефективність його роботи.

До останнього часу в науці переважали уявлення про особистість психолога, що базуються на світогляді традиційних шкіл психологічного консультування. Тут найбільша увага приділяється вже не навичкам та вмінням, які беруть участь у діяльності, а самій особистості психолога, його якостям та характеристикам.

Сьогодні у науковій літературі починає домінувати комплексний підхід, де враховуються професійно важливі якості особистості. Професійно важливі якості – це здатності, властиві людині, які ведуть до поведінки, яка б задовольняла професійним вимогам у межах параметрів організаційного середовища, що, своєю чергою, приносить бажані результати. Розглядаючи особистість психолога у форматі комплексного підходу, виділяють ті характеристики, що спостерігаються у його діяльності та призводять до успішності його дій.

Різні аспекти проблеми особистості досліджувалися такими зарубіжними дослідниками: Р. Бернс, Е. Еріксон, Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджер, З. Фрейд та ін. Дж. Холанд, Х. Марко, та ін. Проблема особистості психолога розглядалася багатьма авторами. Певні автори описують особистість психолога у різних сферах діяльності; Х. Дж. Фрейденбергер розглядали психолога з погляду психоемоційного вигорання. В Україні дослідження особистості психолога здійснювали С. В. Васківська, А. А. Власенко, В. В. Волкова, О. А. Мірошніченко, В. І. Кротенко, М. О. Марценюк, Ю. І. Паршина, Ю. О. Приходько, Е.М. Псядло, І. І. Солійчук, О.В. Федан, Н.О. Юдіна та ін.

Повноцінного уявлення про особистість психолога та вплив її індивідуально-типологічних особливостей, яке було б теоретично переконливим та емпірично перевіреном, у психологічній літературі не було виявлено. Тому, в нашій роботі, ми хотіли б розглянути саме проблеми впливу психотипу на формування особистості психолога. Актуальність зазначеної проблеми обумовили вибір теми нашої роботи «Вплив психотипу на формування особистості психолога».

Мета: дослідити вплив психотипу на формування особистості психолога.

Об'єкт дослідження – індивідуально-типологічні особливості та професійно важливі якості особисті психолога.

Предмет – вплив індивідуально-типологічних особливостей на професійно важливі якості особисті психолога.

Завдання дослідження.

1. Провести теоретико-методологічний аналіз дослідження особистості у психології.
2. Проаналізувати особливості формування особистості психолога.
3. Провести дослідження впливу індивідуально-типологічних особливостей та професійно важливих якостей особисті психолога.
4. Розробити рекомендації розвитку професійно важливих якостей особисті психолога

Методи дослідження: Для розв'язання поставлених завдань у роботі були використані методи теоретичного й емпіричного дослідження: теоретичні методи: аналіз психологічної літератури; емпіричні: психодіагностичні методика; методи математичної обробки даних: статистичні та аналітичні.

До психодіагностичного інструментарію увійшли такі методика:

- 1) Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛЮ-АМ);
- 2) Методика багатofакторного дослідження особистості Р. Кеттелла.

- 3) Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»;
- 4) Тест емпатійного потенціалу особистості (І.М. Юсупов)

База дослідження. В емпіричному дослідженні взяли участь 50 осіб віком 25-40 років.

Структура роботи. Дана робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 60 найменувань. Основний зміст роботи, викладений на 77 сторінках комп'ютерного набору, містить 2 таблиці та 4 рисунки. Загальний обсяг роботи – 91 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

1.1. Теоретичні основи дослідження особистості у психології

У психологічній літературі існує багато концепцій і теорій про структуру і розвиток особистості людини. Один із них полягає в підході до структури особистості з точки зору рис. Риса в психології особистості стає основною, що прийнята багатьма психологами, особливо в описовому підході до дослідження особистості. За словами Наттіна, у нас різні очікування від інших людей, з якими ми контактуємо та усвідомлюємо їх можливості. Ці утворення були сформовані досвідом контакту з іншими, створюючи структуру людського сприйняття. Інші люди також мають очікування щодо нас і оточуючих нас предметів. Таким чином створюється мережа інтеграції між людьми та мережа взаємодії людей зі світом. Завдяки цьому ми записуємо різні характеристики знайомим людям. Це також відбувається в тіні предметів. Однак, виходячи зі спостережень за різними формами ми вчимося визначати людей і себе за допомогою ознак, які є відносно незмінним, незважаючи на мінливість поведінки [29].

Проблеми особистості постають тут як головне питання сучасної психології. У дослідженні особистості шукаються загальні механізми її функціонування. Розглянемо зарубіжні теорії особистості, в яких поняття характеристики здається істотним. У цих теоріях (Дж. П. Гілфорд, Р. Б. Кеттелл, Х. Дж. Айзенк, Г. Олпорт) структура особистості формується загальною сумою характеристик, де характеристика розуміється як синтез деяких форм поведінки.

Практично всі вищезгадані автори при пошуку складових рис особистості використовували статистико-математичний метод, а саме факторний аналіз, творцем якого є Ч. Спірмен, і був розроблений в основному

Р. Кеттеллом. Факторний аналіз – це статистичний метод, спрямований на виявлення та вимірювання загальних факторів (наприклад, спільні здібності людини), викликаючи співвідношення результатів людини в різних завданнях. Тільки Г. Олпорт не використовував статистичних і математичних методів в концепції особистості. Описуючи природу ознак і впорядковуючи їх, він передбачає ідіографічний метод, який враховує найважливіші елементи особистості, які називаються унікальними рисами [31].

Дослідження Р. Кеттелла і Г. Айзенка призводять насамперед до відкриття загальних законів поведінки людей. Це немотетичний підхід. Підхід до особистості Р. Кеттелла є динамічним, тоді як підхід Дж. Гілфорда та Г. Айзенка більш статичний [57].

Теорія особистості Дж. П. Гілфорда базується насамперед на факторному аналізі. У своїх міркуваннях він наслідує П. Спірмана, Г. Олпорта і Р. Кеттелла. Визначення особистості, яке пропонує Дж. Гілфорд, досить загальне: особистість є унікальною системою характеристик індивіда. Проте основним елементом структури особистості є характеристика. Науковець визначає рису особистості як відносно помітний стійкий спосіб поведінки, який відрізняє індивіда від інших індивідів [57].

Термін «ознака» чітко визначено: «Ознака — це певна відмінна ознака, постійна якість, якою один індивід відрізняється від іншого». Це визначення означає, що властивість, будучи спільною власністю, може бути основою для порівняння людей між собою, тобто окремі люди, які мають спільні риси, відрізняються лише ступенем їх володіння. Усі риси особистості, інтенсивні відповідно до специфіки особистості, створюють єдину неповторну конфігурацію, яку називають системою. Сама особистість є результатом взаємодіючих ознак, що утворюють цю систему. Завдяки факторному аналізу безліч рис особистості, які можна дізнатися з безпосереднього спостереження, можна звести до невеликої кількості основних характеристик [60].

Риси, з яких складається особистість, об'єднав Дж. Гілфорд на сім груп, які він назвав модальностями. Кожна модальність має справу з іншою.

Особистість у такому розумінні включає: потреби, інтереси, установки, темперамент, таланти, фізіологічні особливості організму та морфологічні особливості організму. Можна сказати, що Дж. Гілфорд виділив дві групи загальних факторів особистості, які він називає горметичними і темпераментними, а також група факторів, що стосуються функціонування інтелекту. Риси з горметичної точки зору пов'язані з мотиваційною сферою даної особистості і залежать від фізичних потреб організму та типу досвіду. Вони можуть відрізнятися в різних суспільствах. Ці характеристики включають потреби, установки та інтереси. Проте з точки зору темпераменту риса ніколи не виникає одна. Він обумовлений і змінений іншими особливостями та властивостями [59].

Найвідомішим фактором структури особистості є структура особистості Р. Кеттелла та концепція структури особистості Г. Айзенка. Обидва автори вважають розмірність базовим елементом структури особистості особистість, яку також називають фактором особистості. В результаті статистики аналізу, отримують специфічні пучки патернів реакції, які коливаються між двома полюсами та сильно корелюють один з одним, але не корелюють з іншими вимірами. У цьому методі особистісний вимір називається фактором особистості [57].

На думку Р. Кеттелла особистість – це те, що дозволяє нам передбачити, як дана людина поводитиметься в конкретній ситуації. На думку дослідника, психолог може черпати знання з трьох основних джерела: зі спостережень за поведінкою в природних умовах, з анкет особистості та об'єктивні тести. Для Кеттелла особистість — це складна та диференційована структура рис, мотивація якої значною мірою залежить від підмножини динамічних особливостей. Характеристика «найважливіше поняття і, на думку автора, психічна структура це, що виводиться з спостережуваної поведінки, щоб пояснити закономірність послідовності цієї поведінки. У поглядах Кеттелла це має фундаментальне значення розрізнення ознак на: ознаки поверхні та ознаки джерела. Поверхневі ознаки, які представляють зовнішні зміни,

здаються такими, що відбуваються разом. Отже, якщо ми виявимо, що певна кількість поведінкових феноменів відбувається разом, то, згідно з Р. Кеттеллом, їх можна розглядати як одну змінну. Вихідні ознаки представляють основні змінні, які співвизначають численні поверхневі прояви. Вихідні ознаки визначаються виключно шляхом факторного аналізу. Характеристики джерела важливіші, ніж характеристики поверхні. Поверхневі ознаки є продуктом взаємодії вихідних ознак, загалом можна очікувати, що вони будуть менш постійними, ніж фактори [57].

Для Р. Кеттелла, особливості джерела є найбільш корисними для пояснення поведінки. Науковець класифікує ознаки джерела. Вихідні особливості, які є залежно від внутрішніх станів або впливів, називаються конституційними, залежні від зовнішніх впливів (тобто сім'ї, школи, релігії, соціальних інститутів), він називає їх сформованим середовищем. Поверхневі особливості Кеттелла, однак, не поділяються таким чином, оскільки вони залежать від певних комбінацій конституційних факторів і факторів середовища. Характеристики джерела (конституційні та сформовані середовищем) можна розділити на через те, як вони проявляються: характеристики, які приводять людину до дії він називає динамічними, а пов'язані з ефективністю у досягненні мети він називає талантами. Ті риси, які стосуються емоційної швидкості та реактивності, називаються рисами темпераменту. Будь-яка поведінка демонструє всі три характеристики, але ця відмінність корисна лише для аналізу людської поведінки. У діагностиці особистості, на думку Кеттелла, найважливіше дізнатися про динамічні особливості, оскільки ці особливості підлягають модифікації та є пластичними, і, отже, вони вводять найбільше зміни у поведінці [27].

У дослідженні темпераментних і динамічних особливостей, використовуючи метод факторного аналізу, Р. Кеттелл прагнув розробити такий метод, за допомогою якого можна виміряти однакові фактори особистості для людей різного віку.

У своїх дослідженнях особистості Г. Айзенк використовував строго наукові методи. За його словами, наука має справу з вимірюванням і кількісним визначенням. Психологія особистості повинна базуватися на цих методах. Айзенк засновував концепцію структури особистості на великій кількості досліджень великих груп людей з використанням різних методів і на статистичному аналізі результатів цих досліджень [6].

Особистість, за Айзенком, це сукупність актуальної і потенційної моделі поведінки організму, що визначаються спадковістю та середовищем, виникають і розвиваються через функціональну взаємодію чотирьох сфер, в якому організовані ці системи поведінки: когнітивна сфера, довільна сфера (характер), афективна сфера (темперамент) і сфера соматична (конституція тіла). Аналогічне визначення особистості, хоча воно висвітлює дещо інший її аспект, дається Айзенком в іншому місці, підкреслюючи, що Особистість - це більш-менш стійка і тривала організація характеру, темпераменту, інтелекту і будови тіла індивіда, що визначає його унікальну адаптацію до навколишнього середовища:

- 1) характер означає відносно постійну та міцну систему прагнення поведінки (воля);
- 2) темперамент - система емоційної поведінки (емоції);
- 3) інтелект - система когнітивної поведінки (інтелект);
- 4) будова тіла - система тілесної конфігурації та нейроендокринологічне обладнання [58].

Наведені вище визначення показують, що особистість є цілим, тобто організацією окремих систем, згаданих вище, які взаємодіють одна з одною. Г. Айзенк також виділяє три основні виміри особистості, які він називає: невротизм, тобто емоційна лабільність; екстраверсія-інтроверсія; психотизм. У своїх дослідженнях Айзенк не обмежується лише описом цих вимірів, але також піднімає питання про походження цього виміру особистості [58].

Розглянемо теорію особистості Г. Олпорта – американського психолога, представника галузі психології під назвою «теорія рис» або «я-теорія». Під час

навчання в різних університетських центрах науковець помітив величезну різноманітність думок про людину та її поведінку. Він намагався створити синтез із цієї множини поглядів. Він розглядає людину як складну систему від підсистем, що взаємодіють одна з одною. Величезна складність людської поведінки проявляється в унікальності і не повторності особистості. Ось чому науковці не здатні пізнати людину повністю. Г. Олпорт говорив: « Ми пізнаємо людину, яка є системою, тільки через нашу систему» [33, с. 42].

Основним поняттям теорії Олпорта є риса, тому цю теорію називають психологією рис. Якщо для Фрейда найважливішим терміном є інстинкт, для Мюррея — потреба, а для Мак-Дугалла — почуття, то для Олпорта таким терміном стає риса. Дослідник першим підійшов до обговорення визначення особистості рядом визначень, запропонованих іншими авторами і на цій основі він прийшов до власного. Він класифікував їх залежно від того, чого вони стосуються: етимології, теологічного та філософського значення, правового та соціологічного значення, зовнішнього вигляду та психологічного значення. Таким чином він намагався поєднати найкращі елементи цих визначень, ігноруючи їхні недоліки. Потім він упорядкував визначення особистості, які проаналізував в трьох категоріях:

- 1) означення, що підкреслюють зовнішнє враження, яке справляє людина на іншу людину;
- 2) визначення, що звертають увагу на внутрішню структуру (це визначення надає перевагу більшості психологів);
- 3) операційні дефініції, які визначають особистість за допомогою вимірального приладу і в цьому випадку це психометричні тести [60].

У своїй теорії особистості Олпорт виділяє загальні та індивідуальні ознаки - це ознаки, які дозволяють порівнювати людей між собою. Коли ми оцінюємо людей за допомогою шкал, які виражають різні характеристики, ми думаємо про спільні характеристики. Загальні риси є лише вимірним аспектом індивідуальних схильностей, які дуже відрізняються при порівнянні різних людей. Тому Олпорт вважає, що справжніми рисами, які характеризують

людину, є індивідуальні, їх не можна використовувати під час порівняння двох людей. Індивідуальні особливості характерні тільки для однієї людини і залежать від індивідуального досвіду і можливостей особи [36].

Також науковець виділяє:

1) кардинальні риси, які пронизують особистість і виявляються у всій життєвій орієнтації людини. Якщо ця особливість зустрічається в житті людини, вона посилюється і виходить на перший план, це його життєва пристрасть, це те, що неможливо приховати від інших людей;

2) центральні риси — це певні типи схильностей, які люди виражають у своєму житті. Вони помітні оточенню, тому що це найважливіші риси, які визначають кожну людину;

3) вторинні риси - це ті типи схильностей, які менш помітні у поведінці індивіда, менш важливі для характеристик чиєїсь особистості [3].

Г. Олпорт також розрізняє особливості, які ініціюють адаптивну поведінку та експресивну поведінку. Адаптивна поведінка - це здатність вирішувати завдання, що стоять перед людиною. Кожна людина виконує свої адаптивні завдання певним чином. Кожна людина має свій адаптивний стиль. Адаптивна поведінка цілеспрямована, усвідомлена, залежна від талантів, рухається волею, також вимагає свідомих зусиль. Однак експресивна поведінка зазвичай функціонує несвідомо, спонтанно і без будь-яких вимог або зусиль [41].

Виходячи із суджень Г. Олпорта розподіл ознак, є підрозділами, які перекривають один одного. Ознака може бути загальною ознакою і другорядною ознакою, центральною ознакою і водночас індивідуальною чи навіть кардинальною ознакою. У своїй концепції особистості Олпорт також виділяє «пропріум». Усі функції, які включають відчуття тілесного Я, чуття власної ідентичності, самоповаги, відчуття власної особистості, сфери власного Я, раціональне мислення, самооцінку, когнітивний стиль, когнітивні функції є реальними та важливими частинами особистості. Усі ці функції

разом складають пропріум. Пропріум не вроджений, але розвивається протягом життя людини [36].

Слід також підкреслити, що Г. Олпорт сприяв відмові від концепції особистості, заснованої на психопатології. Він наголошував насамперед на необхідності зосередитися на позитивних якостях особистості. Він також зазначив, що деякі люди, особливо з точки зору цінностей, які вони визнають, наближаються до моделі ідеальної особистості ближче, ніж інші. Автор поступово дійшов до переконання, що формування здорової особистості є процесом, через який особа бере на себе відповідальність за власне життя і стає єдиною і унікальною. Формування зрілої особистості є безперервним процесом, який триває протягом усього життя [60].

Підводячи підсумок, ми можемо сказати, що теорії рис описують людей відповідно до параметрів особистості та прогнозують поведінку на основі інтенсивності даної риси.

Серед сучасних українських досліджень особистості можна відзначити роботи С. В. Васьківської, А. А. Власенко, В. В. Волкова, О. А. Мірошніченко, В. І. Кротенко, М. О. Марценюк, Ю. І. Паршина, Ю. О. Приходько, Е. М. Псядло, І. І. Солійчук, О.В. Федан, Н.О. Юдіна та ін.

Г.О. Балл та І. Вільш, вивчаючи концепцію сталих індивідуальних рис особистості в контексті раціогуманізму і системного підходу провели низку досліджень, які стосувалися, зокрема, професійних здібностей, різних аспектів професійного функціонування працівників, задоволеності професійною діяльністю, професійної адаптації, потреб в управлінні, що задовольняються у процесі праці, психологічного вигорання працівників і т.д. Дослідники стверджують, що людина, чий значення сталих індивідуальних рис особистості перебувають у діапазонах, зазначених у моделі особистості, розробленої для цієї професії, працює ефективно [3].

О. Завгородня вивчала особистість з призми інтегративно-екзистенційного трактування і дійшла до висновку, що особистість - це духовно-екзистенційне начало, з яким кожна людина приходить у світ. У

контексті людського життя це начало може розвиватись, збагачуватись, досягати розквіту, плідної зрілості, а може збіднюватись, деградувати, спотворюватись. За умови достатньої вираженості особистісний рівень інтегрує та преображає також соціальні й природні характеристики індивіда, перетворюючи їх на свої ресурси [10].

М.В. Савчин вивчаючи особистість у постмодерністській психології акцентує увагу на мінливості світу та особистості. В даному контексті розглядаються такі здатності особистості, як забезпечення саморозвитку, самоконструювання, рефлексування. Аналізуючи дослідників цього напрямку, її автори не враховують автентичну природу особистості та сутність її життя, відтак розглядувані здатності теж трактуються однобоко, а в деяких аспектах і деструктивно [43].

С. Д. Максименко вивчаючи генетико-моделюючий метод дослідження цілісної системи особистості проаналізував його принципи:

1) принципу аналізу за одиницями – виокремлення змістовних рухливих одиниць генези і самомоделювання;

2) принципу єдності біологічного і соціального – розгляд у будь-якому конкретно-психологічному дослідженні існування особистості як становлення здатної до саморозвитку вихідної біосоціальної єдності;

3) принципу креативності – вивчення особистості і її існування в цілому, в її унікальній спрямованій єдності, в котрій вона лише й існує, враховуючи багатозначність, несподіваність і непередбачуваність особистості;

4) принципу рефлексивного релятивізму показує, що неможливо встановлювати точні виміри і фіксувати остаточно вищі унікально-творчі вияви особистості. Самодетермінація через власну нужду відкриває людині принципово ненасичувану і необмежену можливість різноманітності буквально всіх проявів і властивостей;

5) принципу єдності експериментальної та генетичної ліній розвитку особистості згідно якого вчені стверджують, що те що люди самі формують, і те, що формують, – те й вивчають [21].

Досліджуючи особистість у призмі психологічній герменевтиці Н.В. Чепелева стверджує, що психологічна герменевтика ставить перед дослідниками завдання, розв'язання яких не лише дозволить з'ясувати сутність процесу розуміння та інтерпретації людиною власного досвіду, визначити його психологічні механізми та їх вплив на особистісне зростання, а й сприятиме дослідженню проблеми розуміння в контексті національної та світової культури, пов'язуючи розуміння з буденним і професійним життям особистості, з її індивідуальними, віковими та іншими особливостями [51].

Таким чином, у психологічній літературі існує багато концепцій і теорій про структуру і розвиток особистості людини. Один із них полягає в підході до структури особистості з точки зору рис, що описують людей відповідно до параметрів особистості та прогнозують поведінку на основі інтенсивності даної риси.

Теоретичні основи дослідження особистості у психології дозволив проаналізувати концепції сучасних українських дослідників: концепцію сталих індивідуальних рис особистості в контексті раціогуманізму і системного підходу, особистість з призми інтегративно-екзистенційного трактування, особистість у постмодерністській психології, генетико-моделюючий метод дослідження цілісної системи особистості, особистість у призмі психологічній герменевтиці.

1.2. Аналіз формування особистості психолога

Безперечно, проблема людської особистості є однією з найбільш дискусійних у літературі з цього питання. Воно містить інтуїтивно зрозумілу сукупність елементів (факторів, ознак, властивості): біологічні (спадково-конституційні), психічні, психосоціальні, соціокультурні та цивілізаційні фактори впливу відносно стабільності установок і поведінки індивіда, а також відносно стабільну модель емоції, мотиви та поведінка, які відрізняють одну людину від іншої.

Кожна професія вимагає від її практикуючих особливостей, особливостей поведінки, переваг і чеснот. Поведінка, яка відповідає цим вимогам, називається професійною етикою. Професійна етика, що пов'язує з даною професією особисту модель працівника з заданими характеристиками та поведінкою відповідно до конкретних стандартів визначає моделі поведінки представників даної професії, а також їх професійно-соціальну роль. Професійна роль забезпечує майже все те, що людина повинна робити і думати, вона конституюється соціальними очікуваннями, які визначають обсяг обов'язків в рамках професії. Необхідною умовою є специфіка співробітників і дотримання стандартів виконання поставлених завдань. В останні роки психологія увійшла в нові та все більші сфери суспільного життя, бере участь у повсякденному житті людей. Присутність психологів у ЗМІ, на ринку праці, в освіті та сфері послуг підвищує обізнаність громадськості про цю професію. Змінюється спосіб сприйняття психологів, і покладені на них соціальні функції виходять за попередні, пов'язані рамки з клінічною психологією та терапевтичною допомогою. У результаті цих процесів зростає попит на психологічну допомогу і формується усвідомлення цієї потреби, що впливає на формування ролі цієї професії, а також як сприймають психологів [14].

Предметом діяльності психолога професіонала, його психодіагностичних, корекційних та психотерапевтичних дій є психіка, а об'єктом - конкретна людина як особистість та її індивідуальні особливості. Тому питання про те, які якості особистості повинен мати психолог для того, щоб успішно здійснювати свою професійну діяльність та найбільш раціонально будувати свою поведінку в суспільстві та у своєму особистому житті, набуває великого значення. Психолог займається діагностикою та психологічним лікуванням. Він ставить діагноз на основі дуже детального опитування пацієнта та психологічних тестів. Психолог шукає причини проблем у різних сферах життя людини. Компетентний спеціаліст може допомогти вирішити проблеми в багатьох сферах життя людини. Хороший

психолог відданий своїй справі, має високу кваліфікацію та відповідні компетенції [9].

Професія психолога є професією суспільної довіри: психолог впливає на людей, впливає на них, на їхню поведінку та зміни, що відбуваються в їхній психіці. Відносини психолога з клієнтом повинні бути підпорядковані принципу конфіденційності, що означає обов'язок психолога зберігати професійну таємницю. Крім того, необхідність застосування високих етичних стандартів і широкий спектр випадків, у яких судження психолога визначають подальшу долю людей, роблять професію психолога такою, якій необхідна спеціальна змістовна та теоретична підготовка. Для того, щоб стати психологом, необхідно не тільки закінчити довготривале навчання, але й бути готовим розвиватися за спеціальністю, яку людина обирає під час навчання. Завершення навчання психології – це лише початок і основа для отримання подальших знань і досвіду [2].

Закон про психологічну професію захищає конкретні психологічні методи та інструменти від несанкціонованого використання (підвищуючи надійність психологічних діагнозів). Сюди також входять обов'язки психолога:

- 1) обов'язковість отримання інформованої згоди від осіб, які користуються психологічними послугами;
- 2) зобов'язання отримати згоду на заплановані дії та повідомити клієнта про мету процедури, курс, результати та спосіб їх надання;
- 3) зобов'язання зберігати конфіденційність інформації, отриманої від клієнта (виняток: загроза життю чи здоров'ю клієнта чи інших осіб) [2].

Порушення етичних принципів і професійних стандартів може призвести до притягнення до дисциплінарного суду, який може позбавити права займатися психологічною практикою.

Щодо підготовки до професійної діяльності існує дві концепції. Відповідно до першої, психологічні дослідження повинні повністю озброїти адепта знаннями і всім іншим навичками, які необхідні для виконання

професійних завдань. За другою – протягом усього життя професійний психолог повинен розширювати свої знання та набувати додаткових компетенцій, удосконалювати те, що вже має, адже навчання дає йому лише добру основу для подальшого розвитку. В умовах постійного розвитку психології як науки, здається неможливо покладатися тільки на знання, отримані під час навчання. З'являються нові теорії також міждисциплінарні (такі як психонейроімунологія), нові діагностичні можливості (такі як нейровізуалізація), нові засоби психологічного впливу (такі як використання віртуальної реальності у психологічній практиці) і психолог, який не набуває нового знання, відстає [9].

З одного боку професійна сфера висуває високі вимоги до психологів щодо особистісних схильностей та професіоналізму. З іншого боку, у своїй роботі психолог повинен узгоджувати конкретні очікування та уявлення клієнтів щодо його поведінки та рис особистості – формувати соціальний імідж психолога.

Робота психолога є однією з форм соціального служіння, тобто діяльності на благо іншої людини. Через специфіку виконуваної роботи вирішальне значення мають індивідуальні особливості. Особистість психолога має вирішальне значення, оскільки залучення ресурсів «я» становить фундаментальний елемент професійної діяльності (Davies, 1985). Його особливості, переваги та недоліки є природним обладнанням для роботи з клієнтами. Соціальне сприйняття професії, зокрема професії психолога визначає приписування іншим людям певних характеристик і очікувань щодо них, а також пов'язаних з ними емоцій (Skarżyńska, 1981). Це процес, який дозволяє людині орієнтуватися в соціальному світі. Спостерігаючи за іншими людьми та їх поведінкою, а також завдяки інформації, отриманій від третіх осіб, людина накопичує знання, які після обробки стають частиною її когнітивної репрезентації соціального світу. Суб'єктності формуються в результаті соціального досвіду уявлення про конкретних людей, але також створюються суб'єктивні уявлення про людей, які виконують конкретні ролі

соціальні або професійні, а також суб'єктивні уявлення про ідеальні риси, які повинні його характеризувати. Психічне уявлення становить про всі людські знання, керує процесами мислення та запам'ятовування, впливає на те, як людина інтерпретує реальність [25].

У літературі з питання особистих рис практикуючого психолога можна зустріти спроби створити перелік конститутивних ознак. У загальному вигляді ці ознаки можна застосувати до всіх людей, які здійснюють соціальну діяльність, вказуючи таким чином на суть і основу їхньої роботи. Дослідники перераховують шість ключових атрибутів хорошого працівника в соціальній сфері:

- 1) радість життя та прийняття змін;
- 2) відсутність конформності та відкритості;
- 3) самосвідомість, автентичність;
- 4) прагнення збільшити свободу вибору людей і контроль над власним життям;
- 5) сміливість у досягненні цілей;
- 6) чутливість до клієнтів [35].

Професійна особистість психолога включає соціально і професійно значущі характеристики. У цьому доцільно виділити три групи особистісних якостей психолога:

- 1) до першої групи належать психологічні характеристики, які є основними в діяльності психолога: вимоги, що пред'являються процесам психіки – сприйняттю, емоційності, емпатії тощо;
- 2) друга група включає рефлексію, самоконтроль, стресостійкість, самонавіювання, вміння перемикаєти і керувати своїми емоціями;
- 3) третя – комунікабельність, емпатичність, візуальна привабливість особистості, вміння слухати, та ін [25].

На початковому етапі професійної підготовки майбутніх психологів, студентів першого курсу, починається формування професійної особистості психологів шляхом розвитку емоційного інтелекту. Необхідність формування

емоційного інтелекту пояснюється лише тим, що майбутні працівники – це минулі підлітки. Різка перебудова світу на більш «швидкісний» режим, суспільно-політичне та соціально-економічне життя надає прямий вплив на особливості емоційного стану людини, а в більшій мірі на підлітковий та юнацький вік. У них починається стадія вибору та формування життєвого шляху, у тому числі вибір професії, що дуже впливає на емоційний стан підлітка [40].

При наявному розмаїтті підходів до осмислення проблеми формування особистості майбутнього психолога треба відзначити необхідність використання емоцій у роботі психолога на такому рівні, щоб уникнути емоційного вигорання, але при цьому не відштовхнути клієнта. Необхідно усвідомити, що для того, щоб спеціаліст-психолог добре розумів клієнтів, емпатував, взаємодіяв із ними, він повинен уміти орієнтуватися у своєму емоційному стані та керувати ним. Психолог повинен повністю розумітися на собі. Зазначимо, що значна кількість авторів дотримується точки зору, що проблеми саморегуляції виникають під час управління негативними емоціями. Звернемося до роботи в якій виділяється чотири кроки протистояння негативної емоції:

- 1) усвідомлення емоції, розуміння, що людина відчуває зараз;
- 2) позначення почуття – необхідно як найточніше позначити вголос, назвати емоційний стан;
- 3) прийняття зазначеного почуття – присвоєння його собі, клієнту;
- 4) відреагування, вчинення будь-якої дії – обговорення ситуації, поділитися причиною своїх емоцій, саморегуляція [35].

Контролювати емоції та їх аналізувати досить складна здатність, що вимагає пильної уваги у процесі формування особистості майбутнього психолога.

Для особистості психолога основою професійної діяльності є процес комунікації. Гумор є одним з найбільш дієвих інструментів для покращення спілкування з людиною, а у разі психолога – з клієнтом. М'який гумор у роботі

з клієнтом дозволить торкнутися делікатних питань, усунути розбіжності, спрямувати переосмислення проблеми. Комічний погляд на проблему, може зменшити її катастрофічність, і подивитися на ситуацію під іншим кутом. Високорозвинений емоційний інтелект збільшить ефективність роботи не тільки у психологів, а в багатьох інших професіях. Саме для особистості психолога найважливіше розуміти, розбирати та приймати чужі емоції, переживання, страхи. Компетентний фахівець за різних обставин повинен бути, насамперед, розвиненою особистістю, що володіє професійно важливою якістю психологів – емоційним інтелектом [24].

В результаті практичної діяльності у психолога формуються професійні вміння та якості особистості. Вміння – це прийоми та способи здійснення того чи іншого методу, а якості особистості – це психічні утворення, які регулюють прийоми та дають можливість отримати нові факти, описати їх та зрозуміти психологічну сутність.

Для того, щоб вирішити проблему, суб'єкт повинен здійснити низку рефлексивних дій: прогнозуючих, аналізуючих, спрямовуючих, регулюючих, контролюючих та що оцінює психічний стан його особистості. Рефлексія як психологічний механізм самосвідомості та саморегуляції, проявляється в тому, що людина одночасно виступає і як "Я"-виконавець і як "Я"-контролер, який свідомо прогнозує, оцінює та здійснює свою власну розумову дію. Здатність особистості здійснювати, аналізувати та оцінювати свої інтелектуальні дії можна розглядати як рефлексивну здатність, та її якості як рефлексивність [12].

Емпатія – емоційне співпереживання ідентичних почуттів однією особистістю у процесі спілкування з іншого. Емпатія виникає між партнерами під час діалогічного слухання, коли вони діляться своїми потаємними почуттями, думками, бажаннями, переконаннями, віруваннями та т.п. У психологічних дослідженнях емпатія застосовується як спосіб встановити тісний контакт зі співрозмовником, викликати в нього бажання допустити партнера до свого потаємного суб'єктивного світу. Але для цього психолог

повинен викликати довіру у свого партнера, привернути його до відвертої розмови, поспівчувати йому і, таким чином, полегшити страждання, які мучать його душу. Для того, щоб досягти цієї мети, психолог повинен мати такі властивості особистості, як чуйність, уважність, доброзичливість тощо [9].

Інтуїція – процес розуміння мало усвідомлених психічних явищ на основі досвіду пізнання аналогічних властивостей та станів особистості у певних умовах. Інтуїція – це здогад про справжні властивості особистості, що виник на основі сприйняття непрямих ознак поведінки партнера зі спілкування - міміки, пантоміміки, пози, виразу очей і ін., що виражають недовіру до співрозмовника. Інтуїтивне розуміння психіки має місце у людей, які мають великий досвід спілкування з людьми певної категорії (у лікарів із хворими, у педагогів із учнями, у слідчих із злочинцями, у психологів із людьми з порушеною психікою). Інтуїтивні знання доповнюються та уточнюються на основі інформації, отриманої іншими методами. Якщо це не відбувається, то інтуїтивні дані ставляться під сумнів, вважаються помилковими і не беруться до уваги.

Крім специфічних особливостей особистості психологу також притаманні загальні якості, властиві будь-якому професіоналу. Це пояснюється тим, що будь-яка діяльність є суспільною за своєю суттю, оскільки здійснюється спільно людьми, та її продукти використовуються всім суспільством задоволення своїх потреб. Хоча всі професії мають свої специфічні особливості, але водночас усі вони висувають певні вимоги і до людини, і до тих умов, у яких протікає діяльність. Але є одна вимога, яка висуває всі професії – це надійність. Надійними повинні бути всі знаряддя праці, прилади, апарати та предмети, якими користується людина даної професії, надійними повинні бути всі психофізичні властивості та якості особистості [25].

Надійність професійної діяльності залежить від її здатності точно і безпомилково виконувати свої професійні обов'язки у певний час та у заданих

умовах. Надійність людини також пов'язана з її професійною компетенцією. Некомпетентний професіонал не може виконати свою діяльність на високому рівні та не може мати авторитету ні у своїх колег, ні в інших людей, які звертаються до нього. Некомпетентний професіонал може припускатися помилок, робити непродумані дії, завдавати шкоди людям, що довірилися йому.

Одним з основних психологічних механізмів, що забезпечують безпомилковість і своєчасне виконання професійної діяльності, є здатність особистості до самоконтролю та його вдосконалення. Самоконтроль – це здатність особистості правильно оцінювати виконання професійної діяльності, своєчасно помічати та усувати допущені помилки. Удосконалення самоконтролю передбачає безперервне прагнення особистості опанувати найбільш ефективними прийомами та способами виконання професійної діяльності. Здатність до самоконтролю та його вдосконалення нерозривно пов'язана з такою властивістю особистості, як відповідальність, яка проявляється у тому, що людину намагається так здійснювати свою професійну діяльність, щоби принести найбільшу користь суспільству [29].

Однією з характерних рис особистості кожного професіонала є прагнення до творчості. Професіонал відрізняється саме тим, що він досконало опанував своєю професією та бачить шляхи її покращення. Він не задовольняється досягнутим, він завжди у пошуку нових рішень, у створенні нових оригінальних ідей, гіпотез та концепцій. Творчий підхід є необхідним компонентом діяльності професійного психолога, оскільки він має справу з нескінченно складними психічними явищами, що безпосередньо не сприймаються. Оскільки їх неможливо безпосередньо сприймати, то єдиний спосіб їх пізнання - це опосередкована взаємодія з ними, яка може здійснюватись у процесі спільної діяльності одного суб'єкта з іншим [35].

Для правильного виконання професійних завдань важливо уникати так званої помилки маски. Психолог, контактуючи з пацієнтом/клієнтом, не зобов'язаний або навіть не повинен розкривати приватну сферу свого життя,

але в той же час він повинен бути природним, відкритим, автентичним, повинен вміти ділитися собою з іншими людьми. Ось чому його робочий інструмент значною мірою – окрім набутих знань і навичок – є його особистість та його ставлення до інших людей. Звідси необхідність постійного особистісного розвитку, вирішення власних емоційних проблем, рефлексія, усвідомлення особистих труднощів, обмежень і емоційних тягарів. Емоційні проблеми стосуються кожного, хоча, звичайно, вони можуть бути різного характеру та інтенсивності. Про це варто пам'ятати навіть тоді, коли психолог цілком здатний розпізнавати та розуміти психічні труднощі інших людей, найчастіше не до кінця усвідомлюючи свої, він цілком не може впоратися з ними самотійно. Одного «самоаналізу» недостатньо для вирішення труднощів. Ось чому така важлива власна психотерапія. Емоційний багаж психолога, якщо цим не займатися, рано чи пізно стане перешкодою ефективної професійної роботи [36].

Власна психотерапія є елементом навчання, але навіть психолог, який займається іншою сферою, може і повинен звернутися до іншого психолога-психотерапевта (але не до колеги, з яким він має стосунки професійні чи соціальні) і використовувати його для вирішення власних проблем. Психологію найчастіше обирають люди, які хочуть допомогти іншим людям. Ця просоціальна установка є капіталом кожного майбутнього психолога. Звичайно, життя також змушує нас дбати про більш приземлені справи і іноді ставить нас проти також із міжособистісними ситуаціями конфліктного чи обтяжливого характеру. Однак у дорослому житті, в тому числі професійному, людина зуміє не втратити просоціальні мотивації, а водночас урівноважувати їх трохи в так званій здоровій егоїзм, врівноваженість, що дозволяє досягти успішного професійного та особистого життя, зберігається [52].

Таким чином, професійне становлення майбутнього психолога передбачає, з одного боку, високий рівень розвитку гуманістично спрямованих якостей, які є основою для розвитку професійних особистісних якостей. А з іншого – становлення психолога неможливе без розвитку

професійної рефлексії. Ці аспекти підготовки психолога вимагають нині пильної уваги, оскільки, як свідчить практика, вони є не менш важливими для її успіху та досягнення особистісної зрілості, ніж здобуття знань й оволодіння психологічними техніками.

Професія сучасного психолога пред'являє безліч різних вимог до особистості самого психолога. У сучасних умовах йому доведеться вирішувати безліч непростих завдань, пов'язаних з професійною діяльністю, з удосконаленням особистих якостей та формування свого образу. Чим більше психолог знає про себе, тим краще зрозуміє своїх клієнтів і навпаки – чим більше психолог знає своїх клієнтів, тим глибше розуміє себе.

Для того, щоб психолог міг зрозуміти сенс життя суб'єкта, з яким він має справу, та правильно впливати на його психіку, він повинен сам мати необхідні якості. Він повинен бути товариською, уважною, проникливою, привабливою, чесною, правдивою, відвертою, винахідливою і терплячою людиною. Крім того, у нього мають бути добре розвинені спеціальні психологічні здібності, навички та вміння. Найбільш важливе професійне значення мають психологічні здібності, які є особливими інтелектуальними якостями особистості, що дають можливість пізнавати як матеріальні, так й ідеальні психічні явища, які наповнюють внутрішній духовний світ людини.

1.3. Аналіз впливу психотипу на формування особистості психолога

Вперше про проблему впливу психотипу на формування особистості психолога та його професійної діяльності заговорили ще у 19 столітті. В експериментальній психології існує навіть спеціальний феномен, названий ефект Пігмаліона-Розенталя, суть якого в тому, що особистість дослідника впливає на результат проведеного ним дослідження і це призводить до появи артефактів - хибних фактів. Як хибні факти, найчастіше, виявляються підтвердження гіпотези, які не відповідають істині, але висловлюють надії та сподівання дослідника. Тут на результат дослідження впливають такі

особистісні характеристики як мотивація дослідника. Проте це стосується лише експериментальної психології, де дослідник спочатку висуває гіпотези і особистісно зацікавлений у тому підтвердженні [24].

Що стосується психодіагностики або психологічного консультування, там завдання інше: психолог далеко не завжди висуває гіпотезу щодо особистості випробуваного і практично ніколи не зацікавлений у її обов'язковому підтвердженні. Адже якщо метою експериментальної психології є отримання нових знань, але мета психодіагностики більш прикладна — це постановка правильного психологічного діагнозу клієнту [2].

Але навіть якщо психолог не має початкової установки на діагноз клієнта і немає мотивації для її появи, це не означає, що на постановку діагнозу не можуть впливати інші особливості його особистості. Насамперед, відзначимо, що є відмінності особистості психолога – дослідника і практичного психолога. Р. Кеттелл з колегами проводив дослідження особистісних рис, що відрізняють психологів-дослідників від практиків-психодіагностів та консультантів, за допомогою власного опитувальника 16PF. Ним було складено професійні портрети з урахуванням ефективності діяльності вчених у формі регресійних рівнянь. Було показано, що у практичних психологів вищі показники, пов'язані зі спілкуванням: готовність до контактів та ненасичуваність контактами з іншими людьми, проте нижчий показник дипломатичності [27].

Близькі дані були отримані іншими дослідниками, що виявили, що для успіху практичного психолога найважливішими якостями особистості є: загальний інтелект (за Кеттеллом) і стресостійкість, що підтримує стиль спілкування. Виходить приблизно такий психологічний портрет психолога: він уміє підтримувати контакт і стійкий до стресу під час спілкування, емоційно усвідомлений, може контролювати свою поведінку, емпатичний, підвищено самовпевнений, енергійний, але розслаблений і самодостатній [55].

Стосовно діагностичних завдань у особистості психолога можна назвати кілька підстав класифікації ознак, які є домінуючими: біологічна

основа; психологічна основа; культурно-соціальна; можливі цілісні комбінації перших трьох (наприклад, психобіологічна чи психосоціальна тощо). Усі перелічені системи грають величезну роль у поведінці, у створенні цінностей, формування світогляду та напрями відносин у міжособистісній і внутрішньо-особистісній взаємодії:

1) до біологічної основи належать такі структурно-функціональні одиниці: соматотип та обумовлена ним гуморальна рухливість; генотип; стать; нейродинаміка кори головного мозку (переважно нейробіологічна характеристика); тип нервової системи (завдатки темпераменту). Біологічно обґрунтовані характеристики важко пов'язувати з вихідними параметрами роботи психолога, оскільки між ними є багатозначні зв'язки, в закономірності прояви яких неможливо вловити детермінацію. Але, попри це, не можна не враховувати вплив біологічної обумовленості.

2) до психологічної основи належать такі структурно-функціональні одиниці: характер; темперамент; спрямованість та мотивація; потреби; здібності; освіта; когнітивні процеси (пам'ять, уява, мислення, мова, увага, сприйняття, уявлення, відчуття); емоційні процеси (афекти, почуття, власне емоції та настрої); вольові процеси (спонукальні та гальмівні функції, боротьба мотивів, прийняття рішення); я-концепція; гендерна ідентичність [28].

Типологізація - один з основних аспектів із чого складається психотип особистості. Система психологічних типів – психосмологія – є співвідношення раціонального та ірраціональних компонентів у структурі індивідуальності, а також ставлення особистості до світу та до себе. Психологічний тип визначається як система індивідуально-особистісних особливостей людини: когнітивно-пізнавальної, ціннісно-сислової та поведінкової. При цьому домінування раціонального пізнання не означає, що ірраціональне пізнання зовсім відсутнє. Воно також є у людини, але, як додаткова, друга функція. І, навпаки, при домінуванні у людини ірраціонального пізнання, додатковою функцією буде раціональне пізнання. Так виділяються 8 пізнавальних типів –

чотири раціональні та чотири ірраціональні типи, що відрізняються за спрямованістю пізнання – на світ та на власне Я [40].

У розумінні науковців раціональність – характеристика пізнання, у якому операції аналізу і синтезу в розумових процесах усвідомлюються та підпорядковані певній логіці. Раціонали із спрямованістю домінуючої функції на світ:

1) залежать від свого досвіду в минулому та від своїх сформованих планів поведінки;

2) використовують оточуючих у своїх цілях, як шахіст використовує шахи для можливості підтвердити або спростувати свої гіпотези про функціонування світу, суспільства, окремих процесів та явищ;

3) ставлять вище свою думку, ніж думка оточуючих. Їх світ – вся земна куля, природа та її закони, суспільство та його закони в самому широкому значенні часто поза контекстом конкретних ситуацій [32].

Раціонали з спрямованістю на Я:

1) орієнтовані більшою мірою на сьогодення та залежні від нього;

2) вміють їх органічно враховувати та використовувати соціальні відносини для своєї користі;

3) діють і мислять у межах простору, яке можуть емоційно впливати [31].

Ірраціональність – характеристика пізнання, в якому операції аналізу та синтезу в розумових процесах неусвідомлювані, інтуїтивні, спонтанні. Ірраціонали з різною спрямованістю по-різному сприймають себе та світ на інтуїтивному, чуттєвому рівні. Ірраціонали зі спрямованістю пізнання на світ:

1) часто відчують іншого краще, ніж себе;

2) віддають перевагу кольору прозорості палітри – зелений, синій, рожевий;

3) дисгармонія конфліктів їх напружує та засмучує [31].

Ірраціонали з спрямованістю пізнання на Я:

1) насамперед відчують себе, а потім іншу людину;

2) воліють насичені яскраві кольори - помаранчевий, червоний, фіолетовий;

3) провокують конфлікт для підвищення адреналіну в крові [31].

Цілісність особистості передбачає гармонійне поєднання всіх компонентів ірраціонального і раціонального світу, їх взаємний зв'язок та єдність, збіг ідейного змісту поглядів, переконань та ідеалів з діями та вчинками людини. За відсутності цілісності має місце роздвоєність особистості, що у тому, що людина говорить одне, а робить інше. Роздвоєність особистості породжує такі якості як брехливість, лицемірство, святенництво, безпринципність, цинізм [55].

Психотипи особистості - це стійкі моделі поведінки та особливості характеру, що дозволяють класифікувати людей за певними категоріями. У психології використовується для аналізу особистості та прогнозування схильності людини до тих чи інших дій. Виділяють такі психотипи особистості: істероїдний, епілептоїдний, паранояльний, емотививний (сенситив), гіпертимний, психастеноїдний (психоастенічний), конформний, нестійкий, астеничний, лабільний, та ін. Розглянемо докладніше.

Істероїдний психотип - це один із класичних типів особистості в психології, для якого характерна емоційна нестійкість у поєднанні з підвищеною імпульсивністю. Такі люди відчувають постійну жагу уваги та визнання з боку оточуючих. Для істероїдного психотипу характерно отримання енергії та емоційного підживлення від взаємодії з іншими людьми та привернення до себе уваги. На відміну від інтровертів, які черпають енергію на самоті та роздумах, істероїди «заряджаються» у процесі спілкування, особливо якщо воно супроводжується яскравими емоційними проявами. Основними відмінностями істероїдного психотипу є поверхневе, неглибоке мислення та суб'єктивність суджень, такі люди рідко аналізують інформацію глибоко та всебічно, погано розвинена здатність до емпатії та співпереживання [37].

Епілептоїдний психотип (епілептоїдна особистість) - це тип особистості, для якого характерна збудливість, запальність, агресивність. Такі люди відрізняються низьким порогом виникнення гнівних реакцій, дратівливістю, схильністю до насильства. Основні риси епілептоїдного типу: любов до порядку та розпорядку, дисциплінованість, консервативність, низька емпатія, непереносимість порушення правил, відданість у відносинах, прагнення контролювати ситуацію, потяг до фізичної активності. Міміка та жести стримані, обмежені стереотипами, рухи дещо незграбні, неграціозні. Мислення чітко орієнтоване на конкретні дії, а не на словесні міркування. У небезпечних ситуаціях епілептоїд діє на рефлексах, не впадаючи в паніку. Мова може бути грубуватою, нескладною, сухою, не любить багато говорити та пояснювати, вважає за краще віддавати короткі чіткі команди, інструкції, не витрачає слів марно. Прагнуть контролювати ситуацію та оточуючих, погано переносять критику, образи запам'ятовують надовго [37].

Паранояльний психотип характеризується прагненням до кардинальних перетворень світу та досягнення глобальних цілей. Для таких людей типова готовність діяти рішуче та безкомпромісно для здійснення задуманого, незважаючи на інтереси та потреби оточуючих. Зовнішній вигляд відображає внутрішні переконання та цілі людини. Жестикуляція активна, розмашиста, використовується для мотивування та натхнення оточуючих, характерні різкі рухи. Розвинене логічне та стратегічне мислення, здатність планувати свої дії на багато ходів уперед, слабка сприйнятливність до навіювання та маніпуляцій. Особливості поведінки для паранояльного психотипу список типових рис включає в себе: цілеспрямованість і наполегливість, готовність до самопожертви заради успіху, схильність розглядати людей як інструменти досягнення цілей, високі вимоги до підлеглих, очікування на повну самовіддачу від них, нетерпимість до інакодумства у команді, нехтування моральними нормами та інтересами інших людей заради головної мети, егоцентризм [38].

Емотивний психотип характеризується підвищеною чутливістю, емпатією та прагненням до гармонії. Такі люди відрізняються добротою, чуйністю, турботою про оточуючих. Їм властиве прагнення підтримувати мир і порядок у всьому. Зовнішній вигляд доглянутий, акуратний, гармонійний. Погляд часто сумний, проникливий. Виражає щирість та природність емоцій. Жести стримані, плавні, виражають романтичність натури та тактовність. Зовнішній вигляд і міміка емотивних людей відрізняються гармонійністю, стриманістю, щирістю емоцій, вони прагнуть виявляти свою доброту та чуйність. Мислення спрямоване на пошук гармонії, добра, справедливості. Орієнтація на позитивний погляд, розвинута інтуїція та емпатія - вміння вловлювати настрій співрозмовника, його приховані мотиви та почуття. Схильність до глибоких роздумів, самоаналізу та рефлексії. Висока самокритичність, вміння слухати та чути співрозмовника. Доброзичливість та тактовність у спілкуванні. Терплячість та спокій у стресових ситуаціях. Розгубленість та безпорадність у критичних ситуаціях, коли потрібно ухвалити жорсткі рішення [38].

Гіпертим - це тип особистості, якому притаманні жвавість, рухливість та прагнення до отримання нових вражень. Такі люди енергійні, ініціативні та легкі на піднесення, їм потрібні постійні нові емоції, почуття, враження. Міміка дуже рухлива, виразна, змінюється в залежності від настрою. Жестикуляція розмашиста, активна, заряджає оточуючих енергією. Погляд живий, випромінюється ентузіазмом та азартом. Швидка зміна виразів обличчя, велика кількість ідей. Загальне враження від зовнішності та міміки – динамічність, експресивність, відкритість. Мислення орієнтоване на швидке, миттєве вирішення питань. Схильність спочатку говорити, потім думати про наслідки. Легко відволікається у розмові, перескакує з однієї теми на іншу. Любить говорити про свої враження, емоції, переживання. У цілому нині, мислення нестійке, поверхове, мова експресивна і багатослівна, відбиває внутрішню рухливість натури. Схильність до необдуманих вчинків, спонтанних рішень під впливом емоцій. Потяг до пригод, ризику, екстриму.

Ненадійність, мінливість інтересів, швидка втрата мотивації. Поверхневність у справах та відносинах, нездатність до глибоких почуттів. Легковажне ставлення до життя, оптимізм навіть у несприятливих ситуаціях [37].

Психастеноїдний (психоастенічний) психотип особистості відрізняється крайньою нерішучістю, боязкістю та сором'язливістю. Такі люди насилу приймають будь-які рішення через сильні побоювання і страхи. Зовнішній вигляд, як правило, акуратний та доглянутий. Прагнення виглядати охайно, щоби не привертати зайвої уваги. Міміка стримана, маловиразна. Переважають емоції тривоги, смутку. Рухи обережні, нерішучі, незавершені. Поза сутула, голова опущена вниз, погляд спрямований у підлогу. Загальне враження – стислість, прагнення злитися з фоном. Зовнішній вигляд і міміка відбивають тривожність, боязкість і невпевненість психастеноїда. Схильність до довгих обдумувань та «застрягання» на дрібних деталях. Тиха, невпевнена мова, часто з «ковтанням» закінчень слів. Заїкуватість, плутаність при хвилюванні. Уникнення зорового контакту під час розмови. Прагнення отримати підтвердження правильності своїх суджень. Довгі роздуми та недовірливість перед прийняттям будь-якого рішення. Висока вдячність за уважне ставлення до своїх слів. Для психастеноїда характерна невпевненість мислення та мови, нерішучість та постійні сумніви. Сором'язливість, незручність при спілкуванні, особливо з новими людьми. Уникнення відповідальних рішень та лідерських ролей. Підвищена тривожність та занепокоєння з будь-якого приводу. Акуратність і прискіпливість у роботі у поєднанні з повільністю. Ретельна перевірка та перевірка інформації, постійні сумніви щодо правильності дій. Цінує глибокі емоційні зв'язки [37].

Конформний тип особистості відрізняється податливістю зовнішнього впливу та схильністю змінювати власну думку відповідно до думки більшості чи авторитетів. Зовнішній вигляд не виділяється, відповідає прийнятим в оточенні стандартам. Міміка доброзичлива, з відтінком підлещування. Посмішка, кивки та інші жести використовуються для створення позитивного настрою у спілкуванні. Поза та жести можуть копіювати поведінку тих, кого

конформний вважає авторитетом. Погляд часто спрямований на співрозмовника, щоб уловити його реакцію. Немає яскраво вираженої індивідуальності у зовнішньому вигляді та манерах. Вміння вловлювати настрої групи і підлаштовуватися під них. У промові багато загальних фраз, штампів, відсутність оригінальності суджень. Уникнення критики та конфліктів у спілкуванні. Мислення і мова мають вторинний, несамостійний характер, підлаштовуються під ситуацію. Прагнення відповідати очікуванням оточуючих, дотримуватися правил і норм групи. Швидка переорієнтація поглядів та поведінки під впливом нового авторитету чи колективу. Схильність йти на поводу у друзів та компанії, навіть на шкоду собі. Тенденція перекладатиме відповідальність за рішення на інших. Висока здатність адаптуватися до нових умов з допомогою гнучкості поведінки [17].

Нестійкий тип особистості характеризується високою рухливістю, нездатністю до тривалої концентрації уваги та зусиль. Таким людям властива схильність до частої зміни захоплень, інтересів та думок. Зовнішній вигляд часто непостійний, змінюється залежно від поточних захоплень та моди. Міміка рухлива, виразна, швидко змінюється від одного настрою до іншого, жестикуляція активна, розмашиста, емоційно насичена. Поверхневість мислення, нездатність до глибокого аналізу, швидке перемикання між різними темами та ідеями. Відсутність власного погляду, легка навіюваність чужими думками. Висока товариськість, легкість у знайомствах та контактах. Постійна зміна захоплень, хобі, кола спілкування. Ненадійність, нездатність доводити справи остаточно. Податливість впливу друзів та випадкових знайомих. Відсутність чітких життєвих планів та прагнень до серйозних цілей. Легковажне ставлення до зобов'язань, обіцянок, термінів. Прагнення отримати результат тут і зараз, не докладаючи зусиль. Оптимізм та впевненість у майбутньому незалежно від реальності [30].

Циклоїдний тип особистості характеризується періодичною циклічною зміною фаз підвищеного та зниженого настрою. Кожна фаза може тривати від кількох днів до тижнів та місяців. У фазі підйому циклоїдів властиві

активність, енергійність, підвищена товариськість та працездатність. У фазі спаду – замкнутість, апатія, дратівливість, песимізм. Циклоїдам важливо навчитися передбачати зміну фаз. Регулярний режим допомагає згладити перепади. Зовнішній вигляд та міміка сильно змінюються залежно від фази настрою. У фазі підйому – акуратний, доглянутий вигляд, активна жестикуляція, погляд натхненний. У фазі спаду – неохайність, сутула поза, погляд похмурий чи розсіяний, жести уповільнені. Мова у фазах підйому швидка, гучна, багатослівна, у фазах спаду – повільна, тиха, скупа. У фазі підйому - швидкий темп мислення, велика кількість ідей і планів. У фазі спаду – уповільненість мислення, проблеми з концентрацією уваги, песимістичний погляд. Схильність до необдуманих вчинків та рішень у період гіпертимії. Різка зміна поведінкових патернів при зміні фаз настрою. У фазі підйому – активність, товариськість, оптимізм, ініціативність, безладні контакти. У фазі спаду – замкнутість, дратівливість, конфліктність, апатія, зниження активності. Стрибки від високої працездатності до її відсутності при зміні станів. У періоди депресії можливе зловживання алкоголем або відхід у себе. Труднощі у соціальній адаптації через різку зміну поведінки [38].

Отже, знання психотипів особистості може суттєво полегшити взаємодію з людьми – як у робочих відносинах, так і в особистому житті. Визначивши основні характеристики людини, психолог зможемо вибрати оптимальну стратегію спілкування з нею. А розуміння того, що психолог сам відноситься до педантичного типу особистості, дозволить заздалегідь передбачити його реакцію на зірвані терміни або недбале виконання завдань.

Висновки до розділу 1

1. У психологічній літературі існує багато концепцій і теорій про структуру і розвиток особистості людини. Один із них полягає в підході до структури особистості з точки зору рис, що описують людей відповідно до

параметрів особистості та прогнозують поведінку на основі інтенсивності даної риси.

Теоретичні основи дослідження особистості у психології дозволив проаналізувати концепції сучасних українських дослідників: концепцію сталих індивідуальних рис особистості в контексті раціогуманізму і системного підходу, особистість з призми інтегративно-екзистенційного трактування, особистість у постмодерністській психології, генетико-моделюючий метод дослідження цілісної системи особистості, особистість у призмі психологічній герменевтиці.

2. Професійне становлення майбутнього психолога передбачає, з одного боку, високий рівень розвитку гуманістично спрямованих якостей, які є основою для розвитку професійних особистісних якостей. А з іншого – становлення психолога неможливе без розвитку професійної рефлексії. Ці аспекти підготовки психолога вимагають нині пильної уваги, оскільки, як свідчить практика, вони є не менш важливими для її успіху та досягнення особистісної зрілості, ніж здобуття знань й оволодіння психологічними техніками.

Професія сучасного психолога пред'являє безліч різних вимог до особистості самого психолога. У сучасних умовах йому доведеться вирішувати безліч непростих завдань пов'язаних з професійною діяльністю, з удосконаленням особистих якостей та формування свого образу. Чим більше психолог знає про себе, тим краще зрозуміє своїх клієнтів і навпаки – чим більше психолог знає своїх клієнтів, тим глибше розуміє себе.

Для того, щоб психолог міг зрозуміти сенс життя суб'єкта, з яким він має справу, та правильно впливати на його психіку, він повинен сам мати необхідні якості. Він повинен бути товаришким, уважним, проникливим, привабливим та чесною, правдивою, відвертою, винахідливою і терплячою людиною. Крім того, у нього мають бути добре розвинені спеціальні психологічні здібності, навички та вміння. Найбільш важливе професійне значення мають психологічні здібності, які є особливими інтелектуальними

якостями особистості, що дають можливість пізнавати як матеріальні, так й ідеальні психічні явища, які наповнюють внутрішній духовний світ людини.

3. Знання психотипів особистості може суттєво полегшити взаємодію з людьми – як у робочих відносинах, так і в особистому житті. Визначивши основні характеристики людини, психолог зможе вибрати оптимальну стратегію спілкування з нею. А розуміння того, що психолог сам відноситься до педантичного типу особистості, дозволить заздалегідь передбачити його реакцію на зірвані терміни або недбале виконання завдань.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

2.1 Організація емпіричного дослідження

Метою нашої роботи є емпіричне дослідження впливу психотипу на формування особистості психолога.

Для реалізації мети емпіричного дослідження необхідно розв'язати наступні завдання:

1. Провести дослідження показників індивідуально-типологічних особливостей та професійно важливих якостей особистості психолога.
2. Провести дослідження впливу індивідуально-типологічних особливостей на професійно важливі якості особисті психолога.
3. Розробити рекомендації розвитку професійно важливих якостей особисті психолога.

В емпіричному дослідженні взяли участь практикуючі психологи віком від 25 до 45 років з різним стажем практичної діяльності. Всього у дослідженні прийняло участь 50 осіб. У нашому дослідженні репрезентативність вибірки забезпечувалась наступними факторами:

- 1) кількісним складом ($n = 50$, що перевищує мінімальний поріг для отримання надійних даних $n \geq 50$);
- 2) якісним складом: віковий діапазон респондентів охоплює межі середнього віку, що відповідає предмету дослідження;
- 3) розподіл респондентів за видом діяльності однаковий.

Емпіричне дослідження було здійснено за допомогою психодіагностичного блоку, до якого увійшли надійні та валідні методики, а саме: для оцінки адаптаційних можливостей особистості використовувався «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»» (МЛО-АМ) А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна; для вивчення індивідуально-типологічних

особливостей використовувалася «Методика багатофакторного дослідження особистості» Р. Кеттелла; для визначення професійно важливих якостей психологів використовувалась «Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»; для оцінки показників емпатії в різних сферах життя і загального показника емпатії використовувався «Тест емпатійного потенціалу особистості» (І.М. Юсупов).

2.2. Методи діагностики індивідуально-типологічних характеристик особистості

Психодіагностика дає можливість встановити рівень розвитку психічних процесів, властивостей та станів особистості, а також ступінь їх відхилення від норми у людей певного віку та в осіб, які займаються певною професією. Основним засобом, застосовуваним у практичній психології на вирішення цих завдань, є тести.

Тести є набором стандартизованих, вивірених випробувань, результати яких певним чином інтерпретуються. Залежно від того, які властивості особистості вивчаються, застосовується відповідний набір тестів.

Психічні властивості - це клас найбільш стійких психічних явищ, які зберігаються протягом життя, майже незмінні в часі і визначають способи взаємодії індивіда зі світом. Як правило, до них відносяться особистісні властивості, уявлення особистості про себе (самосвідомість) і міжособистісні відносини [20].

Зміст інтерпретацій і конкретних методик, які психодіагностики застосовують в своїй роботі, безпосередньо залежить від того, якої методологічної позиції, яких методологічних принципів вони дотримуються. Можна виділити чотири базові підходи до психодіагностики особистості: типологічний; психодинамічний; блоковий; інтерактивний [11].

Типологічний підхід до діагностики особистості розглядає особистість як сукупність рис характеру. Типи - це комбінації змістовних характеристик

особистості, між якими існують закономірні і необхідні зв'язки. Риса особистості вимірюється кількісно, вона біполярна: є два яскраво виражених полюса, і існує норма - середня вираженість кожної з цих рис, які є в тесті. Аналіз результатів здійснюється за допомогою виявлення профілю особистості. Риса – це певна змінна, яка фіксує таку стратегію поведінки людини, яка складається під дією системи фізіологічного, соціально-нормативного та особистісного рівнів регуляції. Більш переконливою сьогодні є континуально-ієрархічна модель рис особистості. Всього можливо виділити три типи особистісних рис:

1) конституціональні риси – вроджені характеристики, обумовлені властивостями організму. Опис ґрунтується на базі нейрофізіологічних теорій і клінічних спостережень (темперамент; здатності);

2) індивідуальна риси – обумовлені досвідом життєдіяльності в визначених, відносно широких, соціально-нормативних ситуаціях (акцентуації характеру)

3) власне особистісні риси – формуються самою людиною свідомо, коли вона ставить осмислені завдання перед собою; цей процес іноді називається самореалізацією (спрямованість; самооцінка; образ «Я») [20].

Психодинамічний підхід до психодіагностики особистості розглядає особистість як єдине ціле. Методики, які відносяться до цього підходу, називаються проєктивними, в основі яких лежить класичний метод словесних асоціацій. Теоретичні основи психодинамічного підходу складають ряд концепцій: психоаналіз; холістична психологія; школа ретроспективного сприйняття [8].

Блоковий підхід до діагностики особистості:

1) спрямованість особистості – переконання, світогляд, ідеали, прагнення, інтереси, бажання; біологічного майже немає, соціальна обумовленість;

2) соціальний досвід – звички, вміння, навички, знання; соціально-біологічна обумовленість;

3) особливості психічних процесів – воля, почуття, сприйняття, мислення, відчуття, емоції, пам'ять; біосоціальна обумовленість;

4) біопсихічні властивості – темперамент, статеві, вікові властивості; соціального майже немає, біологічна обумовленість [11].

При застосуванні такого підходу виникають суттєві втрати, які не дозволяють в повній мірі оцінити унікальність і глибину особистості. Однак при вирішенні цілого ряду наукових і практичних завдань блочно-структурний підхід найбільш прийнятний в силу простоти застосування, можливості не досліджувати особистість у всьому її різноманітті, а сконцентруватися на одному або двох «блоках» [8].

Перейдемо до конкретних груп методик психодіагностики особистісних властивостей, які використовуються в науковій і прикладній психодіагностиці в сферах клінічної практики, профвідбору, консультативної психології (індивідуальної і сімейної), групової психотерапії. Ряд досліджень і перевірки даних методик підтвердив можливість їх застосування при психологічній діагностиці особистості за критеріями їх відповідності основним психометричним вимогам достовірності, надійності, валідності та репрезентативності [50].

Нижче представлені сукупності класичних психодіагностичних методик, які можна використовувати для виявлення особистісних властивостей:

1) Опитувальник Г. Айзенка (1969) діагностика темпераменту (три характеристики: екстраверсія, інтроверсія, нейротизм);

2) Тест Р. Кеттелла - 16PF (1949-1950) – діагностика індивідуально-психологічних особливостей особистості (об'єктивний експериментальний підхід до дослідження особистості; теорія особистісних рис);

3) Методика Big Five – Велика п'ятірка (1996) – діагностика особистісних факторів темпераменту і характеру;

4) Тест ММРІ (Мінесотський багатоаспектний особистісний опитувальник) (1930-1940) – діагностика індивідуальних особливостей і психічних станів особистості (типологічний підхід до вивчення особистості);

5) Характерологічний опитувальник К. Леонгарда (1976) – діагностика акцентуації характеру (концепція акцентуованих особистостей К. Леонгарда);

6) Патодіагностичний опитувальник А. Є. Личко / Патохарактерологічний діагностичний опитувальник (ПДО) (1970) – діагностика акцентуацій характеру і психопатії в віці 14-18 років [50].

Для ефективної роботи практичних психологів, необхідно поставити і вирішити задачу організації систематичної і цілеспрямованої діагностики рівня розвитку особистісних властивостей у кандидатів для навчання в навчальних закладах, щоб якомога раніше почати планомірну психологічну роботу по їх розвитку і формуванню. Особа може виробити окремі недостатньо розвинені якості особистості, причому з тим більшою ймовірністю, ніж більш завзято і наполегливо вона до цього прагне [11].

Психологічні знання допомагають правильно зрозуміти свої особистісні особливості і визначити оптимальні прийоми для самоформування професійно важливих якостей; дають можливість проаналізувати і об'єктивно оцінити психологічні особливості інших людей, без урахування яких неможливо домогтися успішної спільної діяльності; дозволяють передбачити і попередити багато негативних явищ.

Таким чином, психодіагностичні методики, які можна використовувати для виявлення індивідуально-психологічних властивостей психологів: Опитувальник Г. Айзенка; Тест Р. Кеттелла; Методика Big Five; Тест ММРІ; Характерологічний опитувальник К. Леонгарда; Патодіагностичний опитувальник А. Є. Личко.

2.3. Методи діагностики професійно важливих якостей особистості психолога

Професійно значущі властивості суб'єкта праці – такі характеристики людини, від яких залежить успішність його професійної діяльності. Як професійно значущі властивості можуть виступати індивідуально-психологічні властивості особистості (тобто властивості індивіда, опосередковані відносинами особистості) та відносини особистості. До індивідуально-психологічних властивостей відносяться сенсорні, перцептивні, атенційні, мнемічні, розумові, мовні, емоційні, вольові, комунікативні властивості особистості. Відносини особистості включають ставлення людини до себе, до інших людей, до праці, до своєї професії, спеціальності, тих чи інших професійних завдань, ставлення до матеріальних цінностей та суспільної власності, ставлення до ідеологічних цінностей суспільства, законів та правил, до майбутнього, до всяких змін та ін.

При розгляді специфічних професійно важливих якостей психологів, однією з головних здібностей психолога слід виділити:

- 1) вміння повно та правильно сприймати людину (спостережливість, швидка орієнтація у ситуації тощо);
- 2) вміння розуміти внутрішні властивості та особливості людини (проникнення у його духовний світ, інтуїція);
- 3) здатність до співпереживання (емпатія, співчуття, доброта та повага до людини, готовність допомогти людині);
- 4) вміння аналізувати свою поведінку (рефлексія);
- 5) вміння керувати самим собою та процесом спілкування (самоконтроль) [9].

Серед якостей, що впливають на успішність професійної діяльності психологів, виділяються наступні:

- 1) високий рівень розвиненості концентрації та стійкості уваги, перемикання та розподілу уваги;

- 2) високий рівень розвитку образної та словесно-логічної пам'яті, образного та логічного мислення;
- 3) високий рівень розвитку мнемічних здібностей (довготривала та короткочасна пам'ять);
- 4) здібності, що відносяться до комунікативної діяльності;
- 5) розвинене вміння слухати та чути співрозмовника;
- 6) високий рівень розвитку вербального інтелекту, ораторські здібності;
- 7) здатність до самоконтролю;
- 8) високий рівень особистої відповідальності;
- 9) толерантність, здатність до безоцінного по відношенню до людей разом з інтересом і повагою до іншої людини;
- 10) мотивація до самопізнання, самовдосконалення;
- 11) креативність, винахідливість, різнобічність, допитливість та навченість;
- 12) тактовність, делікатність, емпатійність, ініціативність, цілеспрямованість, наполегливість, вміння прогнозувати події [14].

Для діагностики інтелектуальної сфери психологів, можна використовувати стандартизований комплекс із експрес-діагностики пізнавальних здібностей. Професійно важливі якості, що характеризують особистісну сферу майбутніх психологів, можна вивчати за допомогою наступних методик:

- 1) «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера;
- 2) «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса;
- 3) «Визначення нервово-психічної (емоційної) стійкості» В.А. Бодрова;
- 4) Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина) – вивчення мотиваційно-ціннісної структури особистості та ін. [19].

Для вивчення професійно важливих якостей, що характеризують комунікативну сферу психологів, можна використати методики:

- 1) «Дослідження емоційної чуйності» Г. М. Свідерської;

2) «Діагностика комунікативної установки» В. В. Бойко;

3) Методика виявлення й оцінки комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2) та ін.

Нижче представлені сукупності класичних психодіагностичних методик, які можна використовувати для визначення професійно важливих якостей психологів:

1) Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана» – діагностика показників професійно важливих якостей особистості: атенційні якості; спостережливість; мнемічні якості, моторні, сенсорні, імажетивні, інтелектуальні, емоційні, вольові, мовні, комунікативні;

2) Тест емпатійного потенціалу особистості (І.М. Юсупов) – діагностика схильності до загальної емпатії та у різних галузях життя: емпатія з батьками, тваринами, дідами, дітьми, героями художніх творів, незнайомими або малознайомими людьми;

3) Опитувальник емоційного інтелекту «ЕМІН» (Д.В. Люсін) – діагностика різних аспектів емоційного інтелекту особистості;

4) Опитувальник професійної спрямованості особистості ОПС (Дж. Голланд) – діагностика ступеню зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності: реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенційний, підприємницький, артистичний;

5) «Вивчення провідних мотивів професійної діяльності» В. Осьодла [11].

Таким чином, серед психодіагностичних методик, що можна використати для дослідження професійно важливих якостей психологів виділяють: «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера; «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса; «Визначення нервово-психічної (емоційної) стійкості» В.А. Бодрова; Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина) – вивчення мотиваційно-ціннісної структури особистості; «Дослідження емоційної чуйності» Г. М. Свідерської; «Діагностика комунікативної установки» В. В. Бойко; Методика виявлення й

оцінки комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2); Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»; Тест емпатійного потенціалу особистості (І.М. Юсупов); Опитувальник емоційного інтелекту «ЕМІН» (Д.В. Люсін); Опитувальник професійної спрямованості особистості ОПС (Дж. Голланд); «Вивчення провідних мотивів професійної діяльності» В. Осьодла та ін.

2.4. Характеристика методичного інструментарію емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження було здійснено за допомогою психодіагностичного блоку, до якого увійшли надійні та валідні методики, а саме: «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»» (МЛЮ-АМ) А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна; «Методика багатофакторного дослідження особистості» Р. Кеттелла; «Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»; «Тест емпатійного потенціалу особистості» (І.М. Юсупов). Розглянемо докладніше кожен психодіагностичну методику.

«Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»» А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна [50].

Мета – вивчення адаптивних можливостей індивіда на основі оцінки деяких психофізіологічних та соціально-психологічних характеристик, що відбивають інтегральні особливості психічного та соціального розвитку.

Опитувальник складається з 165 питань на які випробуваному необхідно відповісти так чи ні. Тест має 4 структурні рівні, що дозволяє отримати інформацію різного обсягу і характеру:

1) шкали 1-го рівня є самостійними та відповідають базовим шкалам ММРІ, дозволяють отримати типологічні характеристики особистості, визначити акцентуації характеру;

2) шкали 2-го рівня відповідають шкалам опитувальника «Деадаптаційні порушення», призначеного виявлення деадаптаційних порушень переважно астеничних і психотичних реакцій і станів;

3) шкали 3-го рівня: поведінкове регулювання (ПР), комунікативний потенціал (КП) та моральна нормативність (МН).

4) шкала 4-го рівня – особистісний адаптаційний потенціал (ОАП).

При обробці результатів враховується кількість відповідей, що збіглися з «ключом». Кожен збіг відповіді із «ключом» оцінюється в один бал [50].

Методика багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла [56].

Мета – оцінка індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Методика включає такі фактори: Фактор А (+) товарищівість – Фактор А (-) замкнутість; Фактор В (+) розвинуте мислення – Фактор В (-) обмежене мислення; Фактор С (+) емоційна стабільність – Фактор С (-) емоційна нестійкість; Фактор Е (+) незалежність – Фактор Е (-) піддатливість; Фактор F (+) безпечність – Фактор F (-) заклопотаність; Фактор G (+) свідомість – Фактор G (-) безпринципність; Фактор Н (+) сміливість – Фактор Н (-) сором'язливість; Фактор I (+) чуттєвість – Фактор I (-) твердість; Фактор L (+) підозрілість – Фактор L (-) довірливість; Фактор М (+) мрійливість – Фактор М (-) практичність; Фактор N (+) витонченість – Фактор N (-) «простота»; Фактор О (+) схильність до почуття провини – Фактор О (-) спокійна самовпевненість; Фактор Q1 (+) радикалізм – Фактор Q1 (-) консерватизм; Фактор Q2 (+) самостійність – Фактор Q2 (-) залежність від групи; Фактор Q3 (+) самоконтроль, сильна воля – Фактор Q3 (-) недолік самоконтролю; Фактор Q4 (+) внутрішня напруженість – Фактор Q4 (-) внутрішня розслабленість.

Складається із 187 питань. Необхідно вибрати один з трьох запропонованих відповідей - той, який найбільшою мірою відповідає поглядам. Для обробки результатів використовуються бланк відповідей, ключ до обробки і нормативні таблиці для визначення стандартних значень. Стани розподіляються за біполярною шкалою з крайніми значеннями в 1 і 10 балів. Відповідно, першій половині шкали (від 1 до 5,5) присвоюється знак «-»,

другій половині (від 5,5 до 10) знак «+» [56].

Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана».

Мета – дослідження показників професійно важливих якостей особистості.

Досліджуються такі якості та показники: атенційні якості; спостережливість; мнемічні якості, моторні, сенсорні, імажетивні, інтелектуальні, емоційні, вольові, мовні, комунікативні.

Тест включає 85 тверджень, випробуваному необхідно оцінити наявність і значення кожної даної властивості для своєї професійної діяльності за трибальною шкалою:

0 балів - властивість індиферентна;

1 бал – бажана;

2 бали – вкрай необхідна для успішної діяльності.

При обробці результатів необхідно розрахувати середню оцінку кожної якості, виписати властивості (середня оцінка від 1,6 до 2), та встановити їхню ієрархію. Зіставити значимість індивідуально-психологічних властивостей з професійними завданнями, характерними для діяльності, що вивчається [8].

Тест емпатійного потенціалу особистості (І.М. Юсупов) [11].

Мета – дослідження загального рівня емпатії, а також її рівні у різних галузях життя: емпатія з батьками, тваринами, дідами, дітьми, героями художніх творів, незнайомими або малознайомими людьми.

Тест базується на діагностиці факторів, що зумовлюють розвиток суб'єкта емпатійного потенціалу: здатність до прийняття ролі; сензитивність; досвіду даного переживання в емоційній пам'яті випробуваного. При аналізі результатів слід акцентувати увагу не на загальному отриманому показнику емпатії, а саме на показниках окремих шкал тесту.

Тест складається із 36 суджень, стандартизованих за п'ятирівневою 90-бальною оцінною шкалою, випробуваному необхідно визначити відповідь: «не знаю», «ніколи чи ні», «іноді», «часто», «майже завжди», «завжди чи так». Кожен варіант відповіді відповідає числове значення: 0, 1, 2, 3, 4, 5.

Тест має шкали нещирості, достовірності та психологічного захисту, які дозволяють достовірно оцінити показники. Підраховується кількість балів для кожної шкали окремо та загальна кількість балів за всіма шкалами. Результати можуть бути представлені у вигляді кругової діаграми [11].

Висновки до розділу 2

1. В емпіричному дослідженні взяли участь практикуючі психологи віком від 25 до 45 років з різним стажем практичної діяльності. Всього у дослідженні прийняло участь 50 осіб. У нашому дослідженні репрезентативність вибірки забезпечувалась наступними факторами: кількісним складом ($n = 50$, що перевищує мінімальний поріг для отримання надійних даних $n \geq 50$); якісним складом: віковий діапазон респондентів охоплює межі середнього віку, що відповідає предмету дослідження; розподіл респондентів за видом діяльності однаковий.

2. Психодіагностичні методики, які можна використовувати для виявлення індивідуально-психологічних властивостей психологів: Опитувальник Г. Айзенка; Тест Р. Кеттелла; Методика Big Five; Тест ММРІ; Характерологічний опитувальник К. Леонгарда; Патодіагностичний опитувальник А. Є. Личко.

3. Серед психодіагностичних методик, що можна використати для дослідження професійно важливих якостей психологів виділяють: «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера; «Визначення спрямованості особистості» Б. Басса; «Визначення нервово-психічної (емоційної) стійкості» В.А. Бодрова; Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина) – вивчення мотиваційно-ціннісної структури особистості; «Дослідження емоційної чуйності» Г. М. Свідерської; «Діагностика комунікативної установки» В. В. Бойко; Методика виявлення й оцінки комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2); Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»; Тест емпатійного

потенціалу особистості (І.М. Юсупов); Опитувальник емоційного інтелекту «ЕМІН» (Д.В. Люсін); Опитувальник професійної спрямованості особистості ОПС (Дж. Голланд); «Вивчення провідних мотивів професійної діяльності» В. Осьодла та ін.

4. Наше емпіричне дослідження було здійснено за допомогою психодіагностичного блоку, до якого увійшли надійні та валідні методики, а саме: для оцінки адаптаційних можливостей особистості використовувався «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»» (МЛО-АМ) А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна; для вивчення індивідуально-типологічних особливостей використовувалась «Методика багатофакторного дослідження особистості» Р. Кеттелла; для визначення професійно важливих якостей психологів використовувалась «Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»; для оцінки показників емпатії в різних сферах життя і загального показника емпатії використовувався «Тест емпатійного потенціалу особистості» (І.М. Юсупов).

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОТИПУ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

3.1. Дослідження індивідуально-типологічних показників та професійно важливих якостей особистості психолога

В першу чергу проаналізуємо індивідуально-типологічні особливості досліджуваних. Для цього побудували особистісний профіль респондентів на основі результатів «Методики багатофакторного дослідження особистості» Р. Кеттелла (рис. 3.1).

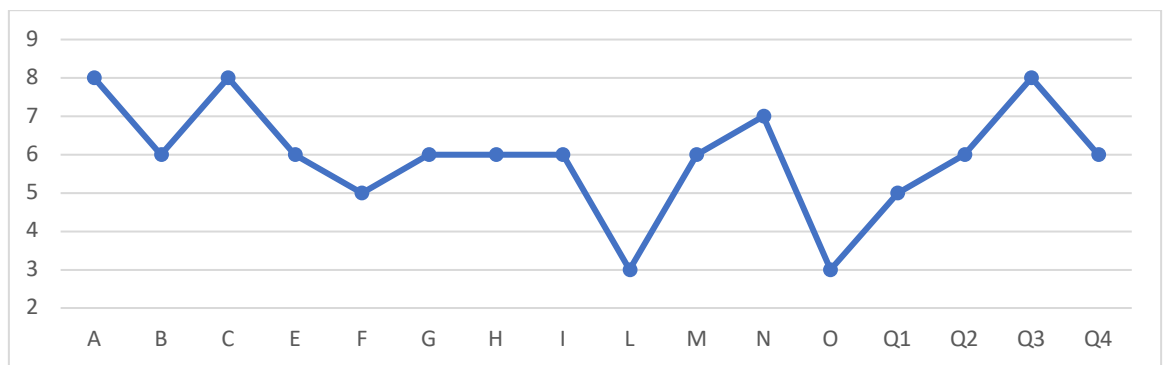

Рис. 3.1. Індивідуально-типологічні особливості досліджуваних (за «Методикою багатофакторного дослідження особистості» Р. Кеттелла)

Для психологів властиві високі оцінки за фактором А (Замкнутість/Товариськість), фактором С (Емоційна стійкість/Емоційна нестійкість), фактором Q3 (Низький самоконтроль/Високий самоконтроль) та низькі оцінки за фактором L (Довірливість/Підозрілість), фактором О (Впевненість у собі/Тривожність). Тобто особистість характеризується відкритістю, товариськістю, добродушністю. Їй властиві природність і невимушеність у поведінці, уважність, доброта, м'якосердність у стосунках. Вона охоче працює з людьми, активна в розв'язанні конфліктів, довірлива, не боїться критики, переживає яскраві емоції, одразу відгукується на будь-які події. Також їй властиві стриманість, працелюбність, емоційна зрілість, вона реалістично налаштована. Така особистість гарно працює в групі, може стійко переживати стресові ситуації, має стійкі інтереси. Вона має розвинутий

самоконтроль, з точністю дотримується вимог соціальних норм. Особистість слідує своєму уявленню про себе, добре контролює свої емоції і поведінку, доводить будь-яку справу до кінця, їй властиві цілеспрямованість та інтегрованість. Також така особистість характеризується відвертістю, довірливістю, доброзичливістю щодо інших людей, терпимістю, поступливістю. Вона вільна від заздрощів, легко ладнає з людьми і добре працює в колективі. Особистість впевнена в собі, зберігає спокій в найскладніших ситуаціях.

Наступним кроком нашого дослідження є аналіз адаптаційних можливостей особистості за допомогою «Багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність»» (МЛЮ-АМ) А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна (рис. 3.2).

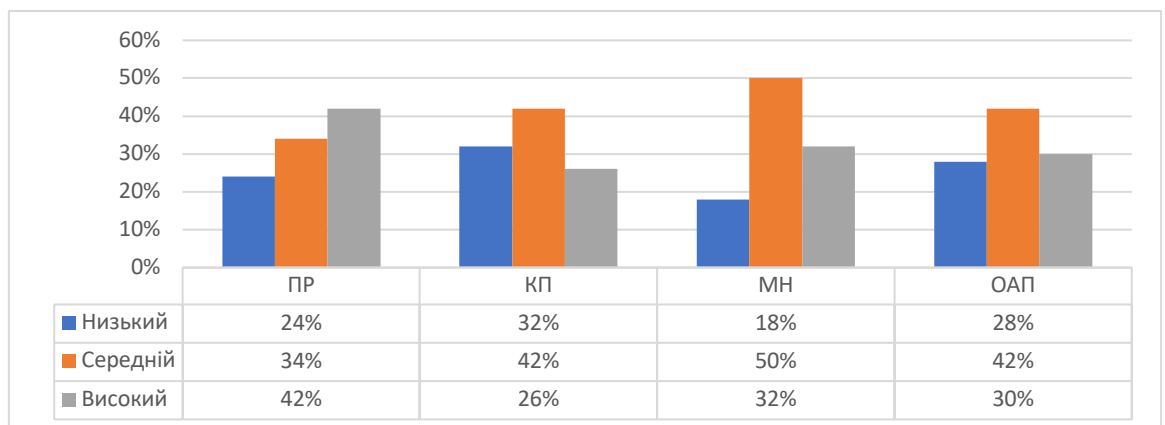

Рис. 3.2 Рівень адаптаційних можливостей особистості (за Багаторівневим особистісним опитувальником «Адаптивність» (МЛЮ-АМ) А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна

Більшість досліджуваних, а саме 21 особа (42%) мають високий рівень за шкалою «Поведінкова регуляція», 17 осіб (34%) мають середній рівень та 12 особам (24%) властивий низький рівень. За шкалою «Комунікативний потенціал» більшість респондентів, а саме 21 особа (42%) мають середній рівень, ще 16 осіб (32%) показали низький рівень та 13 осіб (26%) – високий рівень. За шкалою «Моральна нормативність» більшість досліджуваних, а саме 25 осіб (50%) мають середній рівень, у 16 осіб (32%) виявлено високий рівень та ще 9 осіб (18%) мають низький рівень. В цілому більшість

психологів, а саме 21 особа (42%) мають середній рівень особистісного адаптаційного потенціалу, ще 15 і 14 осіб (30 % і 28%) показали високий та низький рівні відповідно. Тобто більшість опитаних достатньо легко адаптуються до нових умов, швидко виробляють стратегію поведінки, адекватно орієнтуються в ситуації.

Далі наведемо результати дослідження емпатійного потенціалу особистості за Тестом емпатійного потенціалу особистості (І.М. Юсупов) (рис. 3.3).

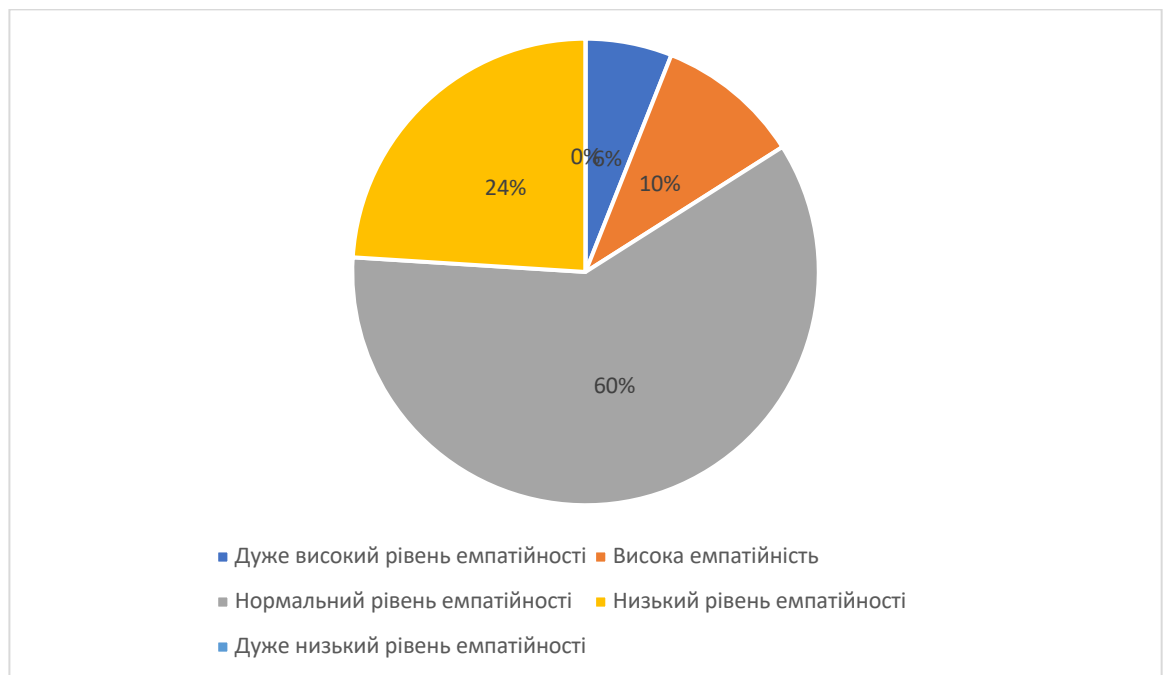

Рис. 3.3 Рівень емпатійності (за Тестом емпатійного потенціалу особистості (І.М. Юсупов))

Більшість респондентів, а саме 30 осіб (60%) мають нормальний рівень емпатійності, ще 12 осіб (24%) мають низький рівень емпатійності, 5 осіб (10%) мають високу емпатійність та 3 особи (6%) мають дуже низький рівень емпатійності. Тобто більшість психологів не можна назвати «товстошкірими», у той же час вони не належать до надто чутливих осіб. У міжособистісних стосунках їх уявлення про інших складається переважним чином під впливом їхніх учинків, а не особистих вражень. Таким особистостям притаманні емоційні прояви, водночас більшою мірою вони здатні тримати емоції під контролем. У спілкуванні вони уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж

висловлено, однак за умови надмірного прояву почуттів співрозмовником можуть втрачати терпіння. Такі особи намагаються делікатно не висловлювати свою точку зору, якщо не впевнені, що вона буде сприйнята. Їх проблемою може бути відсутність розкнутості почуттів, що заважає вашому повноцінному сприйняттю людей.

Наступним кроком проаналізуємо ієрархію професійно важливих якостей побудовану досліджуваними за допомогою Методики визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана» (рис. 3.4).

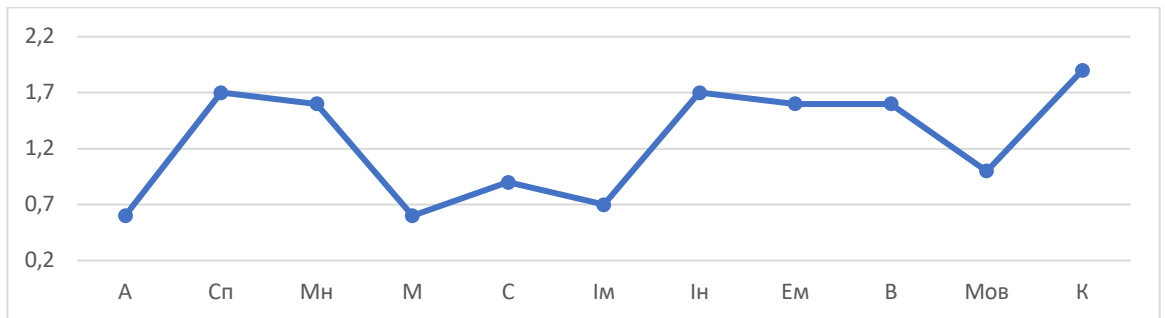

Рис. 3.4 Професійно важливі якості психолога (за Методикою визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»)

В ієрархії професійно важливих якостей психолога респонденти на перше місце поставили комунікативні якості, далі йде спостережливість, потім інтелектуальні якості, далі мнемічні, емоційні та вольові якості. Тобто, психолог повинен вміти встановлювати та підтримувати особистісні контакти, вміти успішно сприймати, розуміти, засвоювати, використовувати та передавати інформацію; він повинен мати здатність помічати в речах і явищах ознаки і риси істотно важливі, цікаві і цінні з якоїсь точки зору, але мало помітні і тому вислизаючи від уваги більшості людей, бути допитливим, постійно прагнути дізнаватися нові факти та подробиці; мати рухливість, гнучкість, логічність та доказовість розуму; мати розвинуту, продуктивну пам'ять; також йому необхідна емоційна врівноваженість, вміння свідомо регулювати свою поведінку.

Для виявлення взаємозв'язків між індивідуально-типологічними показниками та професійно важливими якостями особистості психолога скористалися коефіцієнтом кореляції Спірмена.

В таблиці 3.1 представлені кореляційні зв'язки між індивідуально-типологічними показниками та професійно важливими якостями особистості психолога.

Таблиця 3.1

Кореляційні зв'язки між індивідуально-типологічними показниками та професійно важливими якостями особистості психолога

	ЕП	Ат	СП	Мн	М	С	Ім	Ін	Ем	В	К
А							-,245*				,485*
В								,307*			
І	,475**							,367*			
Q1			,366*								-,252*
Q2								,292*	,269*		
МН	-,296*					,329*					

Примітка: тут і далі нулі опущені, * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$

Як бачимо з таблиці 3.1, при кореляційному аналізі показників було виявлено статистично значущі прямі кореляційні зв'язки між:

- Фактором А (Замкнутість/Товариськість) та Комунікативними якостями ($r=0,485$, $p < 0,01$), тобто якщо людина відкрита і добросердна, товариська і добродушна, проявляє уважність, доброту, м'якосердність у стосунках, то їй легше налагоджувати особистісні контакти в будь-якій сфері;
- Фактором В (Інтелект) та Інтелектуальними якостями ($r=0,307$, $p < 0,05$), тобто людина, яка здатна абстрактно мислити може мати і рухливість, гнучкість, логічність та доказовість розуму;
- Фактором І (Жорсткість/чутливість) та Емпатійним потенціалом ($r=0,475$, $p < 0,01$), Інтелектуальними якостями ($r=0,367$, $p < 0,05$), можемо припустити, що чутливі, артистичні особистості мають більше схильності до прояву емпатії, співчуття, співпереживання і розуміння інших людей;

- Фактором Q1 (Консерватизм/Радикалізм) та Спостережливістю ($r=0,366$, $p<0,05$), тобто особистість, яка характеризується наявністю інтелектуальних інтересів, аналітичністю мислення, намагається бути добре проінформованою, частіше має здатність помічати в речах і явищах ознаки і риси істотно важливі, цікаві і цінні з якоїсь точки зору, але мало помітні і тому вислизаючи від уваги більшості людей;
- Фактором Q2 (Конформізм/Нонконформізм) та Інтелектуальними якостями ($r=0,292$, $p<0,05$), Емоційними якостями ($r=0,269$, $p<0,05$), можемо припустити, що особистість, яка характеризується гнучкістю, абстрактністю, логічністю мислення частіше керується власними рішеннями, вона незалежна, прямує вибраним нею шляхом, сама приймає рішення і сама діє;
- Моральною нормативністю та Сенсорними якостями ($r=0,329$, $p<0,05$), тобто особистість, яка орієнтується на дотримання загальноприйнятих норм в суспільстві, краще сприймає навколишній світ та саму себе.

Також виявлені обернені кореляційні зв'язки між:

- Фактором A (Замкнутість/Товариськість) та Імажинітивними якостями ($r=-0,245$, $p<0,05$), тобто хоча особистість скептично налаштована, холодна стосовно оточуючих, любить бути на самоті, не має близьких друзів, з якими можна бути відвертою, але вона здатна знаходити нові незвичайні рішення, прогнозувати результати подій з урахуванням їхньої ймовірності;
- Фактором F (Стриманість/Експресивність) та Вольовими якостями ($r=-0,269$, $p<0,05$), можемо припустити, що особистість, яка характеризується розсудливістю, обережністю, мовчазністю, песимістичністю у сприйнятті дійсності краще може свідомо регулювати власну поведінку;
- Фактором Q1 (Консерватизм/Радикалізм) та Вольовими якостями ($r=-0,292$, $p<0,05$), тобто особистості, яка відрізняється

консервативністю, стійкістю до традиційних звичаїв легше свідомо регулювати власну поведінку;

- Моральною нормативністю та Емпатійним потенціалом ($r=-0,296$, $p<0,05$), можемо припустити, що особистість, яка не прагне дотримуватися загальноприйнятих суспільних норм поведінки більш схильна до прояву емпатії.

Для більш глибокого аналізу результатів дослідження та отримання факторної структури професійно важливих якостей психолога був застосований факторний аналіз з використанням методу головних компонентів (обертання Varimax). Рішення про кількість факторів приймалося за допомогою критерію «кам'яного осипу», в результаті якого було виділено 6 факторів, які пояснюють 63 % сукупної дисперсії даних. Також була створена таблиця факторних навантажень (Табл. 3.2).

Перший фактор включив змінні: поведінкова регуляція (0,749), особистісний адаптаційний потенціал (0,878), комунікативний потенціал (0,555). Перший фактор пояснює 12,74 % дисперсії. Дані характеристики можна об'єднати назвою «адаптаційні можливості особистості». Тобто адаптаційним можливостям особистості сприяють високий рівень нервово-психічної стійкості, висока самооцінка та реальне сприйняття дійсності. Також для особистості властиві високий рівень розвитку комунікативних здібностей, їй легко вдається встановлювати контакти з оточуючими. Така особистість легко адаптується до нових умов діяльності, швидко вливається в новий колектив, має високу емоційну стійкість.

Другий фактор включив змінні: рішучість (0,777), чутливість (0,767), розслабленість (0,709), консерватизм (-0,593). Другий фактор пояснює 9,43 % дисперсії. Дані характеристики можна об'єднати назвою «цілеспрямованість особистості». Тобто, для особистості характерна соціальна сміливість, активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами і людьми. Також їй властива розвинута здатність до емпатії, співчуття, співпереживання і розуміння інших людей. Інколи можуть проявлятися розслабленість, в'ялість,

спокій, низька мотивація, лінощі, надмірна задоволеність та незворушливість.
Має схильність дотримуватися стійких традиційних звичаїв.

Таблиця 3.2

Факторні навантаження досліджуваної групи

ФАКТОРИ	ШКАЛИ	ФАКТОРНІ НАВАНТАЖЕННЯ	ЗАГ. ДИСП.
Фактор 1 «Адаптаційні можливості особистості»	Поведінкова регуляція	0,749	12,74%
	Особистісний адаптаційний потенціал	0,878	
	Комунікативний потенціал	0,555	
Фактор 2 «Цілеспрямованість особистості»	Рішучість	0,777	9,43%
	Чутливість	0,767	
	Розслабленість	0,709	
	Консерватизм	-0,593	
Фактор 3 «Емоційна стійкість особистості»	Абстрактність	0,816	8,86%
	Емоційна зрілість	0,749	
	Десургенція	-0,503	
	Сила суперего	0,628	
Фактор 4 «Психомоторні якості особистості»	Моторні якості	-0,871	8,0%
	Мовні якості	0,810	
Фактор 5 «Психоемоційні якості особистості»	Сенсорні якості	-0,843	7,49%
	Емоційні якості	0,740	
Фактор 6 «Моральна нормативність особистості»	Моральна нормативність	0,500	6,0%
	Інтелектуальні якості	-0,757	
	Комунікативні якості	-0,847	
Фактор 7 «Вольова регуляція особистості»	Атенційні якості	0,766	5,74%
	Мнемічні якості	-0,511	
	Вольові якості	0,658	
Фактор 8 «Самооцінка особистості»	Висока самооцінка	0,672	4,72%

Третій фактор включив змінні: абстрактність (0,816), емоційна зрілість (0,749), десургенція (-0,503), супер его (0,628). Третій фактор пояснює 8,86 % дисперсії. Дані характеристики можна об'єднати назвою «емоційна стійкість

особистості». Для особистості властиві абстрактність мислення, кмітливність і здатність швидко навчатися. Вона відрізняється стриманістю, працелюбністю, емоційною зрілістю. Також їй властиві розсудливість, обережність, мовчазність, схильність все ускладнювати, може мати деяку занепокоєність, песимістичність у сприйнятті дійсності. Відрізняється осмисленим додержанням норм і правил поведінки, наполегливістю у досягненні мети, точністю, відповідальністю, діловою спрямованістю.

Четвертий фактор включив змінні: моторні якості (-0,871), мовні якості (0,810). Четвертий фактор пояснює 8,0 % дисперсії. Дані характеристики можна об'єднати назвою «психомоторні якості особистості». Особистість здатна долати опір або протидіяти йому за рахунок м'язових напружень. Також здатна створювати та сприймати тексти.

П'ятий фактор включив змінні: сенсорні якості (-0,843), емоційні якості (0,740). П'ятий фактор пояснює 7,49 % дисперсії. Дані характеристики можна об'єднати назвою «психоемоційні якості особистості». Тобто, особистість здатна відчувати та сприймати навколишній світ та саму себе в ньому. Також вона вмє контролювати та вчасно проявляти свої емоції.

Шостий фактор включив змінні: моральна нормативність (-0,871), інтелектуальні якості (-0,757), комунікативні якості (-0,847). Шостий фактор пояснює 6,0 % дисперсії. Дані характеристики можна об'єднати назвою «моральна нормативність особистості». Особистість реально оцінює свою роль в суспільстві, орієнтується на дотримання загальноприйнятих норм поведінки. Вона здатна встановлювати гнучкі контакти з оточуючими та має рухливе, абстрактне мислення.

Сьомий фактор включив змінні: атенційні якості (0,766), мнемічні якості (-0,511), вольові якості (0,658). Сьомий фактор пояснює 5,74 % дисперсії. Дані характеристики можна об'єднати назвою «вольова регуляція особистості». Для особистості важливі стійкість та концентрація уваги, здатність запам'ятовувати та відтворювати великий обсяг інформації, здатність до свідомої саморегуляції власної поведінки.

Восьмий фактор включив змінні: висока самооцінка (0,672). Восьмий фактор пояснює 4,72 % дисперсії. Дані характеристики можна об'єднати назвою «самооцінка особистості». Особистість має розвинутий самоконтроль, адекватно оцінює свої можливості. Вона слідує своєму уявленню про себе, добре контролює свої емоції і поведінку, доводить будь-яку справу до кінця. Їй властиві цілеспрямованість й інтегрованість.

Таким чином, багатофакторна модель особистості психолога складається з наступних компонентів: адаптаційні можливості особистості, цілеспрямованість особистості, емоційна стійкість особистості, психомоторні якості особистості, психоемоційні якості особистості, моральна нормативність особистості, вольова регуляція особистості, самооцінка особистості.

3.2. Методи розвитку професійно важливих якостей особистості психолога

Професійні вміння, необхідні для продуктивної діяльності практичного психолога, охоплюють великий арсенал його з виконання професійних функцій. Йому необхідно вміти об'єктивно та всебічно аналізувати реальні умови та фактори, цілі та завдання праці та життя клієнта; планувати та ефективно здійснювати соціально-психологічну роботу відповідно до наукових рекомендацій, законів та інтересів людини, групи, суспільства; систематично вивчати та об'єктивно оцінювати результати соціально-психологічної діяльності, а також реалізовувати заходи щодо її оптимізації [52].

Розвиток професійно важливих якостей фахівця відбувається поетапно. На початковому етапі відбувається перехід вихідних, до-діяльнісних можливостей суб'єкта в русло професійної діяльності. Цей процес супроводжується засвоєнням нових професійних знань та оволодінням необхідними вміннями та навичками. Якісний стрибок у розвитку професійно важливих якостей відбувається тоді, коли кількість накопичених знань про

професію та досвід практичної діяльності дозволяють визначити свій спосіб професійної самореалізації [54].

Психологічні особливості людини формують стиль її діяльності, який зводиться до механічного набору професійно важливих якостей, а може визначатися різними властивостями особистості. У сучасній літературі описано досить велика кількість методів та програм розвитку професійно важливих якостей особистості психолога. При розвитку професійно важливих якостей спеціалістів основна увага приділяється розвитку впевненості, щирого інтересу до людей, спостережливості, розуміння та прийняття власної особистості, позбавлення внутрішніх суперечностей та деструктивних психологічних захистів; конструктивного вирішення особистісних проблем; розвитку почуття «Ми», особистої відповідальності, відповідальності та дисциплінованості у службовому колективі, емпатії та рефлексії; створенню умов для розвитку позитивного ставлення до життя, розкриття потенційних можливостей та багатих життєвих перспектив, освоєння технології саморозвитку [18].

Робота з розвитку професійно важливих якостей особистості психолога носить комплексний характер: це робота над самосвідомістю, мотивацією, емпатією та ін. Існує 5 груп методів розвитку професійно важливих якостей спеціалістів у галузі психології:

1) перша група методів спрямована на розвиток самосвідомості. Якщо особа навчиться розуміти власну мотивацію і поведінку, то зможе зрозуміти і інших. Для розвитку самосвідомості використовують техніки саморегуляції;

2) друга група методів спрямована на розвиток емоційного самоконтролю і здатності думати, перш ніж діяти;

3) третя група методів спрямована на розвиток важливої якості психолога – емпатії – розвиток вміння слухати і розмірковувати над тим, що сказав співрозмовник, визначення тривоги і почуття інших людей;

4) четверта група методів спрямована на розвиток мотивації. Саме мотивація дозволяє зберегти пристрась до роботи і це те, що дозволяє людині слідувати своєму внутрішньому компасу;

5) п'ята група методів спрямована на поліпшення навичок комунікації. Уміння ефективно спілкуватися – ще один важливий аспект у роботі психолога. Вивчення конфліктів, їх вирішення та формування вибору більш адаптивних форм долаючої поведінки (копінг стратегій) допоможе у важких ситуаціях [53].

При аналізі літератури можна звернути увагу, що в різноманітні авторських позицій можна виділити певні підходи до розвитку професійно важливих якостей особистості психолога. Одним із підходів – поведінковий. Предмет поведінкового підходу - поведінка людини та вплив на неї, через який відбувається гармонізація емоційних реакцій особистості; впливу піддаються емоційні чинники, що відображаються в поведінці. Суть цього підходу, який походить від теорії і Б. Скіннера, полягає в модифікації поведінкових стереотипів через використання принципів теорії навчання. Поведінкові та емоційні проблеми розуміються як закріплені в результаті заохочення і підкріплення дезадаптивних відповідей на середовищні подразники [26].

Початкові погляди на техніки розвитку та корекції ґрунтувалися на позиціях класичного біхевіоризму, і будувалися ці техніки як моделі класичного обумовлення за схемою «стимул - реакція» і оперантного обумовлення. У зв'язку з цим корекційна та розвиваюча роботи фокусувалися на зовнішній поведінці. Далі в концептуальну модель поведінки були введені внутрішні детермінанти когнітивного процесу. Таким чином, когнітивні процеси, що зумовлюють поведінку, стають центром психологічних впливів. Виходячи з робіт А. Бандури (концепція самоефективності та теорія соціального навчання), базова теоретична модель внутрішніх детермінант поведінки і навчання була ускладнена включенням процесів саморегуляції; особливого значення набув і механізм наслідування соціальним і культурним патернам поведінки [44]. Таким чином, ключовою ланкою поведінки стала

вважатися активність суб'єкта, а внутрішні психічні процеси (когнітивні процеси, саморегуляція, мотиви і цінності) стають фокусом при здійсненні психологічного втручання. Слід зазначити, що техніки, які використовуються в даному напрямку, частіше мають директивний характер: психолог використовує специфічний вплив в ході тієї чи іншої техніки, спрямовуючи поведінку і реакції особистості.

Поведінкові методи розвитку професійно важливих якостей особистості психолога сприяють формуванню нових соціальних умінь, оволодіння психологічними прийомами саморегуляції, подолання шкідливих звичок, зняття стресу, зниження тривожності та агресії, позбавлення від емоційних травм і ін. Найефективнішою методикою в усуненні тривоги з поведінкових актів є м'язова релаксація [15].

В когнітивному підході основна увага приділяється пізнавальним структурам психіки, тому упор робиться на особистість і на логічні здібності. В основі когнітивного підходу лежать теорії, що описують особистість з точки зору організації пізнавальних структур. Методи когнітивної психокорекції орієнтовані на сьогодення, активні і орієнтовані на проблеми зняття емоційного напруження клієнтів. Дані методи сприяють зміні в сприйнятті себе і навколишньої дійсності, які впливають на поведінку особистості в певних ситуації. Завданням психологів є з'ясування неусвідомлюваних категорій мислення (які є джерелом негативних переживань) і навчання клієнта новим способам мислення, в зміні переконань, що підтримують неадаптивні емоції і поведінку, більш оптимістичним сприйняття себе і навколишнього, зміна негативного афекту в позитивний [19].

Психодинамічний підхід бере початок від принципів і методів психоаналізу, що виходить з динамічного розуміння психічних явищ «як прояви боротьби душевних сил, як вираження цілеспрямованих тенденцій, які працюють згідно один з одним або один проти одного». Мета психологічної корекції – зрозуміти і вирішити внутрішні емоційні конфлікти, що виникли в найбільш ранніх відносинах, що визначають суб'єктивне значення подальшого

досвіду і відтворюються в подальшому житті. У своїх дослідженнях Р. Урсано, С. Зонненберг, С. Лазар предметом психодинамічного підходу виділяють переживання і імпресії (кошти емоційної виразності) [16, с. 27].

Ще одним методом розвитку особистості психолога можна відзначити сугестивний метод. Даний метод є необхідною частиною будь-якого спілкування психолога і клієнта. За даним методом здійснюються роз'яснювальні бесіди, формуються емоційно позитивне ставлення людини до даного методу і здійснюється власне навіювання. Навіювання може здійснюватися в стані неспання, перед засинанням або пробудженням, гіпнотичного сну наказовим тоном або шляхом багаторазового автоматичного повторення однієї і тієї ж формули, що знижує напруженість. Можливість розслаблятися, суб'єктивно і психологічно впливати на м'язовий тонус є найважливішою умовою зняття збудження, викликаного тривогою. Методами релаксації є:

- 1) нервово-м'язова релаксація;
- 2) довільна регуляція дихання;
- 3) медитація;
- 4) аутогенне тренування [13].

Релаксаційні методи використовуються для формування нового стереотипу поведінки, якого раніше не було в діяльності людини. Дані методи сприяють формуванню нових соціальних умінь, оволодіння психологічними прийомами саморегуляції, подолання шкідливих звичок, зняття стресу, позбавлення від емоційних травм та ін. Ефективним методом для зняття стресу є метод довільної регуляції дихання, за допомогою якого людина свідомо контролює число дихальних рухів [13].

Одним із сучасних методів є практика хатха-йоги. Безперечна користь хатха-йоги, її користь як для фізичного тіла, так і для психологічного здоров'я, стає все більш популярною темою дослідження в психологічній науці. Розглядаючи визначення хатха-йоги, її можна охарактеризувати як найпоширеніше напрямлення йогічної традиції, як духовну практику, метою

якої є просвітлення, шлях до якого проходить через самопізнання. Методика хатха-йоги – це набір прийомів, методів, засобів, способів і принципів вирішення завдань, які допомагають досконало налаштувати комплекс інструментів, використовуючи які людина може максимально реалізувати весь свій потенціал. Хатха-йога включає в себе кілька ступенів, практикуючи які «досягається абсолютна гармонія душі і тіла»:

- 1) яма – дотримання встановлених моральних заповідей;
- 2) ньяма – самодисципліна, правильне харчування, підтримка позитивного настрою, боротьба зі своїми вадами за допомогою сили волі, самоосвіта, проходження вищої мети;
- 3) асана - комплекс фізичних вправ;
- 4) пранаяма - комплекс дихальних вправ для управління потоками енергії [47].

Метод хатха-йоги самодостатній і виступає системою духовного вдосконалення через практику очищення, фізичних навантажень і усвідомленого дихання, спрямована на управління емоціями, розумінню, чим вони викликані і що потрібно зробити, щоб їх нейтралізувати. Хатха-йога – це засоби і техніки, включають в себе психологічні і фізіологічні особливості організму. Засоби хатха-йоги – це комплекс «свідомих установок» про самовідчуття, світогляди, самоконтролі, ставлення до емоцій (яма, вам), комплекс «фізичних практик», що підкріплюють волю особистості і впливають на фізичне самовідчуття (асани), комплекс «дихальних практик» (пранаяма) і медитативних практик (дхьяна, дхарана), що гармонізують психоемоційний стан особистості, навчання її зосередженню на собі і ясності думки впливаючи на фізичне тіло певним чином, можливо зміна психологічного і фізіологічного стану людини, тим самим можна зробити висновок про те, що при корекційному впливі на фізичне тіло, відбудеться зниження тривожності [47].

Однією з методик, що відноситься до методу навіювання, є аутогенне тренування. Ефект зняття емоційного напруження особистості заснований на

дії релаксації і цілеспрямованого самонавіювання. Дана методика набула найбільшого поширення з сугестивних методів у зв'язку з її ефективністю впливу на емоційний стан людини [48].

Також існує техніка самоуправління, яка необхідна для того, щоб довести до автоматизму нові способи поведінки. Самоконтроль розуміється як особливий випадок саморегуляції, коли поведінкові альтернативи знаходяться в конфлікті. Основні цілі самоконтролю:

1) навчитися управляти власною поведінкою в певних ситуаціях (наприклад, в конфліктних);

2) навчитися розпізнавати спеціальні фізіологічні види збудження і емоції (наприклад, тривога, гнів), впливати на них або по можливості уникати їх;

3) навчитися впливати на когнітивні процеси (наприклад, недооцінені думки) і приводити їх у відповідність до власних уявлень про мету [48].

Аналіз сучасного стану підходів до розвитку професійно важливих якостей особистості психолога дозволяє зробити висновок про те, що спостерігається тенденція до зближення і взаємозбагачення теоретичних позицій в рамках багатьох підходів, що дозволяє нам об'єднати в ціле основні методи та техніки і комплексно застосувати окремі техніки в роботі для розвитку таких професійних якостей, які дуже важливі в роботі психолога: готовність до контактів та вміння їх підтримувати; вміння емоційно притягувати до себе людей; здатність зберігати емоційне самовладання під час спілкування; прагнення пізнання себе та інших; усвідомлення меж своєї компетентності; емоційність, товарицькість, ініціативність, оптимізм, високий інтелект, широта та гнучкість поглядів, спостережливість, емпатія, рефлексія, синтонність. Підсумком психологічної розвивальної роботи повинні стати зміни в змісті і структурі професійно важливих якостей особистості психолога.

Методи, що можуть застосовуватися для розвитку професійно важливих якостей психологів під час тренінгів: частково-пошуковий; метод «мозкового штурму» та дискусій, необхідні для вирішення поставленої проблеми чи

завдання у вправі, а також пошуку ефективних способів та методів її вирішення; розвиваючі вправи; моделювання діяльності психолога та елементи рольової гри.

3.3. Рекомендації по розвитку професійно важливих якостей особистості психолога

Компетентним, кваліфікованим психолог стає у процесі виховання та формування у себе професійно важливих якостей та дотримання моральних та етичних норм поведінки під час роботи з клієнтами, які виробила психологічна практика. Професійно важливі якості є індивідуальними якостями суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності та успішність її освоєння. Практичного психолога професійно відрізняють: широта інтересів та незалежність поглядів; готовність до контактів та вміння їх підтримувати; вміння емоційно притягувати до себе людей; здатність зберігати емоційне самовладання під час спілкування; прагнення пізнання себе та інших; усвідомлення меж своєї компетентності. До списку особистісних якостей, необхідних у професійній психологічній діяльності, найчастіше включаються: емоційність, товариськість, ініціативність, оптимізм, високий інтелект, широта та гнучкість поглядів, спостережливість, емпатія, рефлексія, синтонність, доброта, почуття гумору [23].

Успішність практичної діяльності психолога залежить від автентичності (конгруентності себе). У процесі психологічного впливу психолог повинен залишатися самим собою, спонтанно реагувати на поведінку та висловлювання клієнтів, зберігши при цьому всі необхідні установки (емпатія, спостережливість). Спостережливість займає одне з основних місць у діяльності практичного психолога. Від даної якості залежить правильність оцінки особистості клієнта та його проблеми та, відповідно, ефективність процесу та результату психологічного впливу [12].

Стабільних змін компонентів професійно важливих якостей психологів можна досягти за допомогою комплексних психологічних тренінгів. Такий підхід змінює процес взаємодії, оскільки в рольових іграх виробляються, формуються і закріплюються нові способи поведінки, які потім реалізуються людьми в житті. Комплексні психологічні тренінги припускають роботу в групі і можуть використовуватися як в профілактичних, так і корекційних цілях. У певних випадках можна застосовувати так звані «повчальні стратегії», принцип яких ґрунтується на трьох елементах соціального навчання:

- 1) поведінкові стратегії передаються за допомогою вербальних інструкцій і реалізуються під час рольових ігор;
- 2) надається можливість тренування набутих навичок під час групового тренінгу;
- 3) дається завдання – використовувати отримані навички в житті [22].

Методи, що можуть застосовуватися для розвитку професійно важливих якостей психологів під час тренінгів: частково-пошуковий; метод «мозкового штурму» та дискусій, необхідні для вирішення поставленої проблеми чи завдання у вправі, а також пошуку ефективних способів та методів її вирішення; розвиваючі вправи, що виконуються під керівництвом психолога; моделювання діяльності співробітника та елементи рольової гри [49].

У змістовному плані досить близьким до «наставницької стратегії» є «стратегія перенавчання», яка спрямована на вироблення професійно важливих навичок та звичок. Звички входять в форми соціального контролю, тому що, по-перше, вони формуються під впливом суспільних норм і вимог, по-друге, коли вони вже сформовані, то буквально диктують людині шаблони соціальної поведінки. В даному випадку зусилля фахівців спрямовані на те, щоб люди засвоїли адаптивні форми реагування в проблемних для них ситуаціях, і з часом в процесі постійних вправ, вони перетворилися в звичку [34].

Є певні вправи, які сприяють встановленню психологічного контакту між учасниками та допомагають у подоланні труднощів. У ході заняття можна

використовувати матеріали для записів та музичний супровід. Це створює атмосферу, що сприяє глибокому аналізу взаємозв'язку між особистістю та професією.

Матеріально-технічне оснащення: приміщення, обладнання:

1) портативний персональний комп'ютер – ноутбук, здатний обробляти та виводити на проектор презентаційний матеріал;

2) засоби представлення мультимедійного інтерактивного презентаційного матеріалу, підготовленого серед Microsoft Office;

3) аудіосистема, за допомогою якої представляється презентаційний матеріал;

4) відеокамера (для здійснення відеозйомки окремих вправ та завдань для подальшого використання матеріалу в самоаналізі та саморозвитку особистості);

5) фліпчарта (по можливості) [19].

Також необхідно передбачити підготовку роздаткового матеріалу: чисті листи (формату А4); ватман (кілька листів); бланки до виконання окремих вправ; кольорові олівці.

О. Р. Ткачишина пропонує тренінг, який ділиться на три розділи, що пов'язані між собою і доповнюють один одного у вирішенні завдань:

1) перший розділ орієнтовано на усвідомлення психологом свого образу «Я», і навіть соціокультурного образу «Я», який оцінюється громадянами, керівниками, колегами, членами сім'ї. Вправи цього розділу мають бути націлені на розуміння та прийняття себе, своїх внутрішніх протиріч та деструктивних психологічних захистів, що перешкоджають особистісному розвитку. Психологи навчаються конструктивного вирішення особистісних проблем;

2) другий розділ спрямований на розвиток почуття «ми» як причетності до колективу та суспільства в цілому. Виконання вправ та ігрове навчання спрямоване на зміну характеру взаємодії психологів з близькими людьми,

колегами в колективі, а також підвищення відповідальності та дисциплінованості, розвиток емпатії та рефлексії;

3) третій розділ включає вправи та моделювання ситуацій, у яких у психологів розвивається позитивне ставлення до життя та розкривається психологічний потенціал. Комплекс вправ та ігрові завдання спрямовані навчання психологів технологіям саморозвитку [46].

Розподіл програми на зазначені розділи має умовний характер. Використовуваний принцип системності дозволяє будувати тренування і використовувати вправи від простого до складного, цілеспрямовано формувати звички, мотиви самоаналізу особистісного розвитку. Окремі вправи та ігрові завдання мають багатоцільове значення. На розсуд тренера і в міру просування групи, тривалість занять може тривати від трьох до чотирьох годин, не менше двох разів на тиждень. Такий підхід дозволить психологам осмислити та відрефлексувати вправи, виконати самостійно додаткові завдання. Основна частина тренінгу включає виконання вправ та завдань із застосуванням різних форм та методів, а також аналіз та рефлексію виконаних завдань. На заключному етапі заняття підбиваються підсумки, причому у цьому мають брати участь самі учасники [46].

Будь-який тренінг має бути побудований на таких основоположних принципах:

1) принцип актуалізації та розширення суб'єктивного досвіду – робота в тренінговій групі спрямована на актуалізацію і розширення суб'єктивного досвіду. Передбачає опробування нових навичок поведінки, придбання нових знань про себе, свої потенційні можливості і внутрішні ресурси, придбання нового досвіду самореалізації. Цей досвід включає в себе ситуативні і образні узагальнення, що сформувалися в результаті соціальної діяльності особистості, а також механізми включення в цю діяльність;

2) принцип мотиваційної готовності – передбачає орієнтацію фахівця на те, що значимо для аудиторії в даний момент. Така установка вимагає від нього постійної готовності обговорити будь-яку тему, що цікавить, вміння виділяти

сміслові одиниці інформації, акцентувати увагу на головному в змісті, підтримувати мотивацію учасників групи;

3) принцип врахування вікових і психологічних та індивідуальних особливостей особистості – врахування індивідуальних психологічних особливостей особистості дозволяє намітити в межах вікової норми, програму оптимізації розвитку для кожної конкретної особи;

4) принцип цілісності матеріалу – передбачає єдність когнітивних, емоційних і поведінкових аспектів організації психологічного простору в роботі групи. Це відображає взаємозв'язок інформації, переданої учаснику групи з емоціями і почуттями, що викликаються цією інформацією, а також з обумовленою нею поведінкою;

5) діяльнісний принцип корекції та розвитку – створення умови для орієнтування в важких, конфліктних ситуаціях, організація необхідних основ для позитивних зрушень у розвитку особистості. Формування узагальнених способів орієнтування осіб в різних сферах міжособистісних взаємодій;

6) принцип опори на сильні сторони людини. Спираючись на позитивні якості, підсилюючи і розвиваючи їх, компенсуючи з їх допомогою негативні риси, психолог впливає на особистість і таким чином відбувається процес позитивного формування особистості;

7) діалогізація взаємодії і зворотний зв'язок, завдяки чому людина може корегувати свою подальшу поведінку, замінюючи невдалі способи спілкування новими, перевіряючи їх вплив на оточуючих [11; 19].

Таким чином, розроблені рекомендації розвитку професійно важливих якостей особисті психолога. Спостерігається тенденція до зближення і взаємозбагачення теоретичних позицій в рамках багатьох підходів, що дозволяє нам об'єднати в ціле основні методи та техніки і комплексно застосувати окремі техніки в роботі для розвитку таких професійних якостей, які дуже важливі в роботі психолога:

- готовність до контактів та вміння їх підтримувати;

- вміння емоційно притягувати до себе людей; здатність зберігати емоційне самовладання під час спілкування;
- прагнення пізнання себе та інших;
- усвідомлення меж своєї компетентності;
- розвиток емоційного інтелекту: емоційності, товариськості, ініціативності, емпатії, рефлексії;
- підсумком психологічної розвивальної роботи повинні стати зміни в змісті і структурі професійно важливих якостей особистості психолога.

Висновки до розділу 3

1. За результатами емпіричного дослідження індивідуально-типологічних показників та професійно важливих якостей особистості психолога можемо зробити наступні висновки. Особистість психолога характеризується таким якостями, як відкритість, товариськість, добродушність. Вона охоче працює з людьми, активна в розв'язанні конфліктів, довірлива, не боїться критики, переживає яскраві емоції, одразу відгукується на будь-які події. Також їй властиві стриманість, працелюбність, емоційна зрілість, вона реалістично налаштована. Така особистість гарно працює в групі, може стійко переживати стресові ситуації, має стійкі інтереси. Вона має розвинутий самоконтроль, з точністю дотримується вимог соціальних норм. Особистість слідує своєму уявленню про себе, добре контролює свої емоції і поведінку, доводить будь-яку справу до кінця, їй властиві цілеспрямованість та інтегрованість. Також така особистість характеризується відвертістю, довірливістю, доброзичливістю щодо інших людей, терпимістю, поступливістю. Вона вільна від заздрощів, легко ладнає з людьми і добре працює в колективі. Особистість впевнена в собі, зберігає спокій в найскладніших ситуаціях. Вона достатньо легко адаптується до нових умов, швидко виробляє стратегію поведінки, адекватно орієнтується в ситуації. Особистості психолога притаманні емоційні прояви, водночас

більшою мірою вони здатні тримати емоції під контролем. У спілкуванні вони уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж висловлено, намагаються делікатно не висловлювати свою точку зору, якщо не впевнені, що вона буде сприйнята.

В цілому багатофакторна модель особистості психолога складається з наступних компонентів: адаптаційні можливості особистості, цілеспрямованість особистості, емоційна стійкість особистості, психомоторні якості особистості, психоемоційні якості особистості, моральна нормативність особистості, вольова регуляція особистості, самооцінка особистості.

2. Аналіз сучасного стану підходів до розвитку професійно важливих якостей особистості психолога дозволяє зробити висновок про те, що спостерігається тенденція до зближення і взаємозбагачення теоретичних позицій в рамках багатьох підходів, що дозволяє нам об'єднати в ціле основні методи та техніки і комплексно застосувати окремі техніки в роботі для розвитку таких професійних якостей, які дуже важливі в роботі психолога. Методи, що можуть застосовуватися для розвитку професійно важливих якостей психологів під час тренінгів: частково-пошуковий; метод «мозкового штурму» та дискусій, необхідні для вирішення поставленої проблеми чи завдання у вправі, а також пошуку ефективних способів та методів її вирішення; розвиваючі вправи; моделювання діяльності психолога та елементи рольової гри.

3. Розроблені рекомендації розвитку професійно важливих якостей особисті психолога. Спостерігається тенденція до зближення і взаємозбагачення теоретичних позицій в рамках багатьох підходів, що дозволяє нам об'єднати в ціле основні методи та техніки і комплексно застосувати окремі техніки в роботі для розвитку таких професійних якостей, які дуже важливі в роботі психолога: готовність до контактів та вміння їх підтримувати; вміння емоційно притягувати до себе людей; здатність зберігати емоційне самовладання під час спілкування; прагнення пізнання себе та інших; усвідомлення меж своєї компетентності.

ВИСНОВКИ

1. Проведений теоретико-методологічний аналіз дослідження особистості у психології дозволяє відзначити, що у психологічній літературі існує багато концепцій і теорій про структуру і розвиток особистості людини. Один із них полягає в підході до структури особистості з точки зору рис, що описують людей відповідно до параметрів особистості та прогнозують поведінку на основі інтенсивності даної риси. Теоретичні основи дослідження особистості у психології дозволили проаналізувати концепції сучасних українських дослідників: концепцію сталих індивідуальних рис особистості в контексті раціогуманізму і системного підходу, особистість з призми інтегративно-екзистенційного трактування, особистість у постмодерністській психології, генетико-моделюючий метод дослідження цілісної системи особистості, особистість у призмі психологічній герменевтиці.

2. Проаналізовані особливості формування особистості психолога:

- професійне становлення майбутнього психолога передбачає, з одного боку, високий рівень розвитку гуманістично спрямованих якостей, які є основою для розвитку професійних особистісних якостей. А з іншого – становлення психолога неможливе без розвитку професійної рефлексії. Ці аспекти підготовки психолога вимагають нині пильної уваги, оскільки, як свідчить практика, вони є не менш важливими для її успіху та досягнення особистісної зрілості, ніж здобуття знань й оволодіння психологічними техніками.

- професія сучасного психолога пред'являє безліч різних вимог до особистості самого психолога. У сучасних умовах йому доведеться вирішувати безліч непростих завдань пов'язаних з професійною діяльністю, з удосконаленням особистих якостей та формування свого образу. Чим більше психолог знає про себе, тим краще зрозуміє своїх клієнтів і навпаки – чим більше психолог знає своїх клієнтів, тим глибше розуміє себе.

- для того, щоб психолог міг зрозуміти сенс життя суб'єкта, з яким він має справу, та правильно впливати на його психіку, він повинен сам мати необхідні якості. Він повинен бути товариською, уважною, проникливою, привабливою, чесною, правдивою, відвертою, винахідливою і терплячою людиною. Крім того, у нього мають бути добре розвинені спеціальні психологічні здібності, навички та вміння. Найбільш важливе професійне значення мають психологічні здібності, які є особливими інтелектуальними якостями особистості, що дають можливість пізнавати як матеріальні, так й ідеальні психічні явища, які наповнюють внутрішній духовний світ людини.

- знання психотипів особистості може суттєво полегшити взаємодію з людьми – як у робочих відносинах, так і в особистому житті. Визначивши основні характеристики людини, психолог зможе вибрати оптимальну стратегію спілкування з нею. А розуміння того, що психолог сам відноситься до педантичного типу особистості, дозволить заздалегідь передбачити його реакцію на зірвані терміни або недбале виконання завдань.

3. Проведено дослідження впливу індивідуально-типологічних особливостей та професійно важливих якостей особисті психолога. За результатами емпіричного дослідження індивідуально-типологічних показників та професійно важливих якостей особистості психолога визначено основні характеристики особистості психолога. Особистість психолога характеризується таким якостями, як відкритість, товариськість, добродушність. Вона охоче працює з людьми, активна в розв'язанні конфліктів, довірлива, не боїться критики, переживає яскраві емоції, одразу відгукується на будь-які події. Також їй властиві стриманість, працелюбність, емоційна зрілість, вона реалістично налаштована. Така особистість гарно працює в групі, може стійко переживати стресові ситуації, має стійкі інтереси. Вона має розвинутий самоконтроль, з точністю дотримується вимог соціальних норм. Особистість слідує своєму уявленню про себе, добре контролює свої емоції і поведінку, доводить будь-яку справу до кінця, їй властиві цілеспрямованість та інтегрованість. Також така особистість

характеризується відвертістю, довірливістю, доброзичливістю щодо інших людей, терпимістю, поступливістю. Вона вільна від заздрощів, легко ладнає з людьми і добре працює в колективі. Особистість впевнена в собі, зберігає спокій в найскладніших ситуаціях. Вона достатньо легко адаптується до нових умов, швидко виробляє стратегію поведінки, адекватно орієнтується в ситуації. Особистості психолога притаманні емоційні прояви, водночас більшою мірою вони здатні тримати емоції під контролем. У спілкуванні вони уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж висловлено, намагаються делікатно не висловлювати свою точку зору, якщо не впевнені, що вона буде сприйнята.

В цілому багатофакторна модель особистості психолога складається з наступних компонентів: адаптаційні можливості особистості, цілеспрямованість особистості, емоційна стійкість особистості, психомоторні якості особистості, психоемоційні якості особистості, моральна нормативність особистості, вольова регуляція особистості, самооцінка особистості.

4. Розроблені рекомендації розвитку професійно важливих якостей особисті психолога. Спостерігається тенденція до зближення і взаємозбагачення теоретичних позицій в рамках багатьох підходів, що дозволяє нам об'єднати в ціле основні методи та техніки і комплексно застосувати окремі техніки в роботі для розвитку таких професійних якостей, які дуже важливі в роботі психолога:

- готовність до контактів та вміння їх підтримувати;
- вміння емоційно притягувати до себе людей, здатність зберігати емоційне самовладання під час спілкування;
- прагнення пізнання себе та інших;
- усвідомлення меж своєї компетентності;
- розвиток емоційного інтелекту: емоційності, товарищескості, ініціативності, емпатії, рефлексії;
- підсумком психологічної розвивальної роботи повинні стати зміни в змісті і структурі професійно важливих якостей особистості психолога.

Методи, що можуть застосовуватися для розвитку професійно важливих якостей психологів під час тренінгів: частково-пошуковий; метод «мозкового штурму» та дискусій, необхідні для вирішення поставленої проблеми чи завдання у вправі, а також пошуку ефективних способів та методів її вирішення; розвиваючі вправи; моделювання діяльності психолога та елементи рольової гри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрушко Я. С. Психокорекція: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 212 с.
2. Байбекова Н.Р. Формування образу психолога-консультанта. Наукові записки кафедри педагогіки Випуск XXXVIII, 2015. С.39-44.
3. Балл Г. О. Вільш І. Концепція сталих індивідуальних рис особистості в контексті раціогуманізму і системного підходу. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика. За ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. С. 57-83.
4. Барчій М.С. Методичні аспекти формування професійних якостей практичних психологів у процесі навчання. Науковий вісник ужгородського університету Вип. 25. С. 29-32
5. Вертель А. В. Погляд на особистість у структурному психоаналізі. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика. За ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. С. 128-142.
6. Виміри особистості Ганса Айзенка. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org>
7. Вінтюк Ю. Дослідження особистості у навчальній роботі зі студентами-психологами. Молодий вчений. 11 (63). 2018. С. 651-656. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3551>
8. Діагностика особистості. URL: https://stud.com.ua/37630/psihologiya/diagnostika_osobistosti
9. Іванова О.В., Ірхін Ю.Б., Ярема Н.Ю. Професійна підготовка психологів ОВС: Навчально-методичний посібник. К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП «Друкарня МВС». 2008. 98 с.
10. Завгородня О. В. Проблема особистості: інтегративно-екзистенційне трактування. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика. За

- ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. С. 84-106
11. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : Методичний посібник / Н. А. Агаєв та ін. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
 12. Іванова Т.П. Я-концепція як складова професійної свідомості психологів / Т. П. Іванова. Соціальна психологія. № 9, 2007. С. 36-39.
 13. Інструментарій сугестивної технології. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100e3ik-de04.doc.html>
 14. Казар'ян П.А. Професійний розвиток майбутнього психолога. Актуальні проблеми психології. Т.7. Вип.42. С. 112-118.
 15. Кобилянська Т. В. Особистісні та професійно важливі якості майбутнього психолога. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, VI (74), Issue: 180, 2018. С. 78-80
 16. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів : моногр. / авт. кол.; під наук. ред. О. М. Лозової. Вінниця: Віндрук, 2014. 184 с.
 17. Конформний психотип. URL: <https://psychology.space/psypedia-post/konformnyj-psyhotyp>
 18. Корват Л. Розвиток професійно важливих якостей особистості як умова професійного становлення майбутніх психологів. Перспективи та інновації науки. № 6(11) (2022). С. 376-388
 19. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми: Університетська книга, 2020. 304 с.
 20. Кушнір Ю. В. Психодіагностика. Донецьк: КиЦ, 2012. 346 с.
 21. Максименко С. Д. Генетико-моделюючий метод дослідження особистості. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика. За ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. С. 17-34

22. Мартинюк Ірина Анатоліївна. Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх психологів: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. К., 2004. 205 с.
23. Метельська Н.Й. Розвиток професійно важливих якостей майбутніх психологів як чинник формування їх професійної самосвідомості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 3. Том 2. 2017. С.58-62
24. Моргун В. Ф. Багатовимірна концепція особистості та інтеграція психологічних теорій діяльності, установки і вчинку. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика. За ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. С. 143-164.
25. Москальова А. С., Власенко А. А. Психологічні особливості професійної діяльності психолога – представника допомагаючої професії соціономічного типу. Журнал науковий огляд № 4(47), 2018. С. 45-64.
26. Науковий аналіз поведінки та особистості. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org>
27. Основні поняття теорії Кеттелла. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org>
28. Особистість: практичні засади вивчення. Том 2. Навчально-методичний посібник. Укладачі: С. М. Дмитрієва, С. М. Максимець, Л. П. Бутузова та ін. Житомир: видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 330 с.
29. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
30. Нестійкий тип особистості. URL: <https://stud.com.ua/3651/psihologiya/isteroyidniy>
31. Панок В.Г. Основні напрямки професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі. Практична психологія та соціальна робота. 2013. № 4. С.14-17.

32. Папуча М. В. Теоретичні проблеми психологічного дослідження розвитку особистості. Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К.: Главник, 2005. Вип. 26, в 4-х томах, том 3. С. 311-318.
33. Папуча М. В., Наконечна М. М. Теоретичні основи психології особистості: навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 60 с.
34. Півень М. А. Програма психологічної корекції емоційної сфери особистості. Теорія і практика сучасної психології. № 6. 2018. С. 28-34
35. Приходько Ю. О. Особистісні якості психолога як чинник його професійності. Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Випуск 10. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». 2017. С. 122-125.
36. Психологія особистості Олпорт. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org>
37. Психологічні засоби розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/511>
38. Психотипи особистості. URL: https://stud.com.ua/27280/psihologiya/psihotipi_osobistosti_aktentuatsiyi_harakteru
39. Психотипи особистості: https://alexus.com.ua/shho-take-socionika-tipi-osobistosti-opis/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwmt24BhDPArisAJFYKk0J93uiIsE3amIObzJ6YLDGykBS6pEKhlADzKkMEi0wGJU6VweEn0UaAIW4EALw_wc
40. Псядло Е.М. Психофізіологічний професійний відбір: Учбово-методичний посібник. Одеса,: Наука и техника, 2015. 184 с.
41. Псядло Е. М. Професійна орієнтація і психологічний професійний відбір: метод. рек. До курсу для здобувачів 3-го освітньо-кваліфікаційного рівня (доктор філософії) спец. 053 «Психологія». ОНУ ім. І. І. Мечникова, ф-т психології та соціальної роботи. Одеса: ОНУ, 2021. 21 с.
42. Проблеми саморозвитку особистості в сучасному українському соціумі: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (21 берез. 2019 р.). НЮУ ім. Ярослава

- Мудрого. Харків: Право, 2019. 126 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16939/1/Shumeyko_117-121.pdf
43. Савчин М.В. Проблема особистості у постмодерністській психології. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика. За ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. С. 107-127
44. Соціальна когнітивна теорія. URL: <https://ukrayinska.libretexts.org>
45. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
46. Ткачишина О.Р. Проблема якісної професійної підготовки практичних психологів. Сучасна наука: теорія і практика: Матли IV Всеукр. наук.-практ. конф. (28-29 листопада 2013 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2013. С. 96-99.
47. Фролов А.В. Йоготерапія. Хатха-йога як метод реабілітації. Практичне керівництво. Вид-во: Орієнталія, 2016. 180 с.
48. Хомуленко Б. В. Шляхи та засоби розвитку рольової структури особистості психолога. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені ВО Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки. 2016. № 2. Вип. 12. С. 184-190
49. Хомуленко Т.Б. Психотехнології саморегуляції тілесного. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2017. 45 с.
50. Чала Ю.М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.
51. Чепелева Н.В., Пов'якель Н.І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. Психологія: Збірник наукових праць. Вип. 3. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. С. 35-41.
52. Чепелева Н.В. Дослідження особистості у психологічній герменевтиці. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика. За ред.

- С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. С. 35-56.
53. Шевченко Н. Ф. Підготовка практичних психологів, особистісні та професійні якості фахівців. Психологія: Зб. наук. праць КНПУ ім. Драгоманова, 2012. № 7. С. 34-38.
54. Шевченко С. В. Розвиток професійно важливих якостей у майбутніх психологів в умовах вищої школи. Електронний збірник наукових праць ЗОШПО. № 5(42). 2020.
URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/11085/1/Shevchenko.pdf>
55. Яценко С. Л. Психолого-педагогічні засади духовності в контексті персонологічних уявлень про людину. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/14852/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%2011.05.pdf>
56. Cattell R. B., Eber H.W., Tatsuoka M.M. Handbook for the sixteen personality factor Questionnaire (16 PF). Champaign, Illinois, 1970.
57. Dariusz Buksik. Wybrane psychologiczne teorie cech osobowości Seminare. Poszukiwania naukowe 16. 2020. S. 191-206
58. Eysenck H. Sens i nonsens w psychologii, Warszawa 1965, s. 308.
59. Guilford J. P., Personality: A psychological interpretation, New York 1956, s. 6.
60. Por. C. Teorie osobowości, Warszawa 2010. s. 409-410.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Методика багатofакторного дослідження особистості Р. Кеттелла	
A (+)	Товариськість
A (-)	Замкнутість
B (+)	Розвинуте мислення
B(-)	Обмежене мислення
C (+)	Емоційна стабільність
C (-)	Емоційна нестійкість
E (+)	Незалежність
E (-)	Піддатливість
F (+)	Безпечність
F (-)	Заклопотаність
G (+)	Свідомість
G (-)	Безпринципність
H (+)	Сміливість
H (-)	Сором'язливість
I (+)	Чуттєвість
I (-)	Твердість
L (+)	Підозрілість
L (-)	Довірливість
M (+)	Мрійливість
M (-)	Практичність
N (+)	Витонченість
N (-)	«Простота»
O (+)	Схильність до почуття провини

O (-)	Спокійна самовпевненість
Q1 (+)	Радикалізм
Q1(-)	Консерватизм
Q2 (+)	Самостійність
Q2(-)	Залежність від групи
Q3 (+)	Самоконтроль, сильна воля
Q3 (-)	Недолік самоконтролю
Q4 (+)	Внутрішня напруженість
Q4 (-)	Внутрішня розслабленість
«Багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність»» (МЛЮ-АМ) А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна	
ПР	Поведінкова регуляція
КП	Комунікативний потенціал
МН	Моральна нормативність
ОАП	Особистісний адаптаційний потенціал
Тест емпатійного потенціалу особистості (І.М. Юсупов)	
ЕП	Емпатійний потенціал
Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»	
А	Атенційні якості
Сп	Спостережливість
Мн	Мнемічні якості
М	Моторні якості
С	Сенсорні якості
Ім	Імажинітивні якості
Ін	Інтелектуальні якості
Ем	Емоційні якості
В	Вольові якості
Мов	Мовні якості
К	Комунікативні якості

Додаток Б

Таблиця Б. 1.

Емпіричний матеріал, отриманий з допомогою дослідження індивідуально-типологічних показників та професійно важливих якостей особистості психолога

		Методики																											
		Тест емпатійного потенціалу особистості (І.М. Юсупов)	Методика багатфакторного дослідження особистості Р. Кеттелла																Методика визначення професійно важливих якостей «Лист Липмана»										
№ п/п	достоірність		ЕП	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q ₁	Q ₂	Q ₃	Q ₄	A	СП	Мн	М	С	Ім	Ін	Ем	В	Мов
1	1	17	7	4	7	3	8	6	9	6	8	7	6	5	5	7	6	5	0,7	1,7	1,8	0,3	1	0,8	0,9	1,7	1,4	1,5	1,2
2	1	22	6	3	6	4	10	5	8	8	9	6	6	6	6	5	5	6	0,3	1,8	1,5	0,2	1,0	1,0	1,8	1,8	1,8	1,7	1,9
3	4	45	9	8	9	10	2	7	10	10	5	2	8	5	3	8	5	8	0,7	1,5	1,5	0,4	1,6	0,7	1,8	2,0	1,4	1,3	2,0
4	1	46	4	4	6	2	4	6	9	9	9	5	7	4	3	5	7	9	0,3	1,3	1,7	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8
5	4	16	7	10	10	2	4	8	7	10	8	3	6	5	1	6	5	5	0,7	1,8	1,2	0,4	0,4	0,3	1,8	1,9	1,6	1,0	2,0
6	2	39	6	8	9	3	4	8	8	9	9	5	7	7	4	7	9	5	1,3	2,0	1,3	1,0	1,0	1,0	1,7	1,8	1,8	1,0	2,0
7	8	58	6	5	10	4	5	10	7	10	5	3	8	1	5	5	10	10	0,7	1,5	1,5	0,4	1,6	0,7	2,0	1,8	1,4	1,3	2,0
8	7	57	5	5	6	8	5	6	9	6	7	6	9	5	6	7	9	7	0,3	2,0	1,8	0,8	0,8	0,7	1,8	1,5	1,4	0,7	1,8
9	3	30	5	8	10	4	2	5	6	8	7	9	5	6	6	9	7	9	0,7	1,8	1,8	0,4	0,4	0,3	1,7	1,9	1,8	1,0	1,9
10	1	86	4	6	4	2	6	5	9	6	7	8	9	5	5	6	6	7	1,0	1,8	1,4	0,2	0,8	1,0	2,0	2,0	1,4	1,7	1,6

Продовження Табл. Б1

11	3	42	9	5	6	9	5	7	8	6	5	9	10	6	3	8	10	6	0,2	2,0	1,5	0,8	0,8	1,0	1,9	1,5	1,3	0,8	2,0
12	2	35	5	4	5	2	9	6	9	5	6	5	10	8	4	5	6	6	0,3	1,3	1,5	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8
13	3	40	9	4	3	5	8	5	10	9	7	6	6	7	1	9	5	8	0,7	1,8	1,2	0,4	0,4	0,3	1,7	1,9	1,8	1,0	2,0
14	3	58	6	9	9	5	6	6	6	9	9	5	9	6	6	7	5	5	1,0	1,8	1,4	0,2	0,8	1,0	1,9	2,0	1,6	1,7	1,6
15	1	88	6	10	10	8	4	6	9	9	9	8	8	4	2	4	5	6	0,2	2,0	1,8	0,8	0,8	1,0	1,8	1,5	1,3	0,8	2,0
16	2	37	6	8	10	3	5	6	8	8	10	9	9	5	4	4	6	6	1,3	2,0	1,3	1,0	1,0	1,0	2,0	1,3	1,9	1,0	2,0
17	4	47	6	6	9	3	3	7	5	7	6	5	8	5	2	7	8	8	0,7	1,5	1,5	0,4	1,6	0,7	2,0	1,3	1,4	1,3	2,0
18	7	60	6	7	10	5	7	4	9	9	5	8	5	5	3	9	4	8	0,3	1,3	1,7	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8
19	6	58	6	4	2	4	4	3	9	6	6	5	9	5	2	7	5	9	0,7	1,8	1,2	0,4	0,4	0,3	1,7	1,9	2,0	1,0	2,0
20	8	49	6	5	4	8	5	6	6	6	7	9	6	6	2	7	6	6	1,0	1,8	1,4	0,2	0,8	1,0	1,9	1,5	2,0	1,7	1,6
21	6	64	6	5	8	4	5	5	10	10	4	7	7	3	6	5	8	5	0,2	1,8	2,0	0,8	0,8	1,0	1,8	1,5	1,3	0,8	2,0
22	5	40	5	9	7	4	3	8	8	3	6	9	8	5	4	5	6	5	0,3	2,0	1,7	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8
23	4	36	6	6	10	5	6	8	7	3	7	5	8	5	4	7	4	4	0,7	1,8	1,7	0,4	0,4	0,3	1,8	1,9	1,8	1,0	2,0
24	5	61	4	7	10	4	7	6	7	10	8	7	8	2	6	6	9	8	1,0	2,0	1,4	0,2	0,8	1,0	1,3	1,9	2,0	1,7	1,6
25	4	35	9	7	9	10	7	4	7	8	3	5	4	2	2	9	6	9	0,3	1,3	1,8	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8
26	3	20	5	4	3	4	9	6	2	7	2	8	8	2	4	3	7	1	0,7	1,8	2,0	0,4	0,4	0,3	1,7	1,9	1,8	1,0	2,0
27	4	38	5	7	10	8	6	7	3	2	4	6	6	5	4	4	6	7	1,3	1,8	1,9	1,0	1,0	1,0	1,7	1,3	1,4	1,0	2,0
28	8	47	8	7	9	4	7	5	7	1	5	5	6	6	2	5	5	5	0,7	1,5	1,5	0,4	1,6	0,7	2,0	1,3	1,7	1,3	2,0
29	6	52	9	5	2	9	5	4	8	7	5	5	2	4	4	7	5	3	0,3	1,3	1,7	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8
30	3	30	9	7	8	6	7	6	2	1	4	5	6	4	6	6	7	3	0,2	2,0	1,8	0,8	0,8	1,0	1,0	1,5	1,3	0,8	1,3
31	4	35	7	4	6	8	4	8	2	5	4	9	6	5	10	6	5	5	0,3	1,3	1,8	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8

Продовження Табл. Б1

32	6	42	9	4	5	3	4	7	4	6	3	5	7	7	4	7	9	5	0,7	1,8	1,9	0,4	0,4	0,3	1,8	1,9	1,5	1,0	2,0
33	6	58	10	9	10	9	5	10	2	2	5	3	8	1	5	5	10	1	1,0	1,8	1,4	0,2	0,8	1,0	1,3	1,5	1,0	1,7	1,6
34	7	60	10	8	10	5	3	6	2	3	7	6	9	5	6	7	9	7	0,3	1,3	1,8	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8
35	7	62	9	7	9	9	5	5	6	1	4	2	5	6	6	9	7	4	0,7	1,8	2,0	0,4	0,4	0,3	2,0	1,9	1,8	1,0	1,9
36	6	45	10	6	9	8	2	5	2	2	7	3	3	5	5	6	6	2	1,3	1,8	1,3	1,0	1,0	1,0	1,8	1,3	1,7	1,0	2,0
37	2	40	9	5	6	7	5	7	5	6	5	8	10	6	8	6	10	6	0,7	2,0	1,9	0,4	0,4	0,3	1,5	1,9	2,0	1,0	1,9
38	1	87	5	4	5	5	4	9	4	5	6	5	10	8	4	5	6	6	1,3	1,5	1,3	1,0	1,0	1,0	1,3	1,3	2,0	1,0	2,0
39	3	35	9	2	3	6	8	5	5	6	7	6	6	7	10	2	5	2	0,7	1,5	1,5	0,4	1,6	0,7	1,9	1,3	1,4	1,3	2,0
40	3	45	6	3	7	5	7	6	6	7	6	5	4	6	6	7	5	5	0,3	2,0	1,5	0,8	0,8	0,7	1,3	1,5	1,4	0,7	1,8
41	3	12	6	8	8	8	4	8	6	3	9	2	8	4	9	4	5	6	0,2	1,8	2,0	0,8	0,8	1,0	1,8	1,5	1,3	0,8	2,0
42	3	74	9	8	10	5	4	8	2	2	10	4	6	5	4	4	6	6	0,3	1,3	1,3	0,8	0,8	0,7	1,8	1,5	1,4	0,7	1,8
43	2	64	8	5	10	8	3	7	5	1	6	5	8	5	9	7	8	4	0,7	1,8	2,0	0,4	0,4	0,3	1,8	1,9	2,0	1,0	2,0
44	1	59	6	2	7	5	7	4	2	4	5	9	5	5	3	3	4	3	0,3	2,0	1,8	0,2	1,0	1,0	1,8	1,8	1,2	1,7	1,9
45	4	45	6	4	6	9	4	3	5	5	6	5	6	5	2	7	5	4	0,7	1,5	1,5	0,4	1,6	0,7	2,0	1,3	1,8	1,3	2,0
46	2	52	6	5	10	4	8	4	7	5	5	8	8	1	5	5	10	1	0,3	1,3	1,8	0,8	0,8	0,7	1,7	1,5	1,4	0,7	1,8
47	4	40	5	3	6	9	5	6	2	6	7	6	9	5	6	7	9	7	0,7	1,8	1,2	0,4	0,4	0,3	1,7	1,9	1,8	1,0	2,0
48	4	41	8	5	9	4	2	5	6	1	4	2	5	6	6	9	7	4	1,3	2,0	1,3	1,0	1,0	1,0	1,8	1,3	1,7	1,0	1,9
49	3	65	9	6	8	9	6	5	4	2	7	3	3	5	5	6	6	7	0,7	1,5	1,8	0,4	1,6	0,7	2,0	1,3	1,4	1,3	2,0
50	4	53	9	5	10	7	5	9	3	1	5	3	10	6	9	6	3	2	0,3	2,0	2,0	0,8	0,8	0,7	1,8	1,5	1,4	0,7	1,8

Таблиця Б. 2.

Емпіричний матеріал, отриманий з допомогою дослідження індивідуально-типологічних показників та професійно важливих якостей особистості психолога

Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛО-АМ) А. Г. Маклакова і С. В. Чермяніна					
№ п/п	Достовірність	ПР	КП	МН	ОАП
1	1	2	5	1	1
2	2	2	1	3	1
3	4	6	4	6	4
4	3	3	1	5	1
5	5	1	1	7	4
6	2	3	2	1	2
7	1	9	7	6	8
8	2	8	7	6	7
9	3	6	1	5	3
10	1	4	1	2	1

<i>Продовження Табл. Б2</i>					
11	3	7	2	5	3
12	2	4	2	5	2
13	4	6	4	3	3
14	6	7	8	4	3
15	7	2	2	5	1
16	9	5	1	5	2
17	1	5	2	2	4
18	2	8	6	7	7
19	1	7	6	7	6
20	3	3	8	5	8
21	4	8	7	8	6
22	2	7	6	3	5
23	1	6	4	5	4
24	2	6	5	5	5
25	3	8	3	5	4
26	4	5	3	6	3
27	2	6	4	7	4
28	1	8	8	7	8
29	5	8	6	5	6

<i>Продовження Табл. Б2</i>					
30	6	7	3	2	3
31	1	7	6	10	4
32	2	7	7	5	6
33	4	4	4	7	6
34	3	8	5	7	7
35	1	9	6	5	7
36	2	8	8	3	6
37	3	2	7	5	2
38	4	3	3	9	1
39	2	4	5	7	3
40	1	4	5	8	3
41	3	4	6	5	3
42	5	3	8	9	3
43	1	3	3	6	2
44	1	8	10	5	1
45	1	7	6	9	4
46	2	2	7	6	2
47	2	4	6	7	4
48	3	8	6	5	4
49	4	8	9	6	3
50	2	4	6	8	4